

EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MIS ON JÄÄNUD JÄLGEDESSE V

Viljandimaa laule ja lugusid

INGRID RÜÜTEL

Ingrid Rüütel

Viljandimaa laule ja lugusid

Juuli Ott. Foto: Rudolf Põldmäe 1936. ERA, Foto 501

EESTI RAHVALUULE ARHIIV

MIS ON JÄÄNUD JÄLGEDESSE V

Viljandimaa laule ja lugusid

INGRID RÜÜTEL

EKM Teaduskirjastus
Tartu 2022

VILJANDIMAA LAULE JA LUGUSID

Raamatu koostas Ingrid Rüütel

Toimetasid Asta Niinemets, Edna Tuvi

Uuemad laulud toimetas Lauri Õunapuu

Viisid noodistas Ingrid Rüütel

Noodigraafika teostas Edna Tuvi

Tekstid lüüerisid Erna Tampere (laulud), Ingrid Rüütel (jutud)

Muusikatoimetajad Ingrid Rüütel, Edna Tuvi

Murdekeelt toimetas Alli Laande

Kujundas ja küljendas Krista Saare

Resümee tõlkis Inna Feldbach, toimetas Olga Ivaškevits

Projekti juhtis Risto Järv

Raamatu valmimist on toetanud

Eesti Kultuurkapitali rahvakultuuri sihtkapital ja Viljandimaa ekspertnõukogu;

Eesti Kirjandusmuuseumi uurimistoetused EKM 8-2/22/3 ja EKM 8-2/20/3,

Eesti Teadusagentuur (PRG1288) ning Euroopa Liit Euroopa Regionaalarengu

Fondi kaudu (Eesti-uuringute Tippkeskus)

ISBN 978-9916-659-32-8 (trükis)

ISBN 978-9949-586-54-7 (sari)

© Eesti Kirjandusmuuseum

© Ingrid Rüütel

Trükikoda Pakett

Saateks 17

Kogumisolukordadest ja inimestest 19

Viljandimaa rahvalaulud 20. sajandi alguses. Laulude sisust ja taustast 53

REGILAUDUD 53

UUEMAD LAULUD 59

Laulud ajaloosündmustest ja ühiskondlikest vastuoludest 61

Kohalikud külalaulud 69

Ballaadid ja armastuslaulud 75

Ringmängulaulud 77

Laulmine pillide saatel, kapellid 85

Muud vokaalsed liigid 91

Juttudest 93

Kirjandus 96

KOLGA-JAANI KIHELKOND

Juula (Juuli) Ott, Võisiku v Odiste k

1. Sõtsekese, neiu noored (Loojale loole, regilaul) 105

Kadri Asu, Uue-Võidu v

2. Kui me kasvime kodoje (Isa- ja mehekodu, regilaul) 107

3. Sarvelood 108

Maria (Marie) Sepp (Kõue Marie), Soosaare v

4. Kus tunnen oma kodoje (Kodu tunnusmärgid, regilaul) 109

5. Lähme, lähme, käeme, käeme (Orjade rada, regilaul) 110

6. Oh sina, surma, sõgeda (Surma sajatamine, regilaul) 111

7. Kelle tuba mäe otsas (Kelle tuba, regilaul) 113

Alma Seep, Leie k

8. Kenas kuldses merekaldas (ballaad) 115

9. Sööge, langud, jooge, langud (Sööge, langud, pulmalaul, andmeid kaasitamisest) 117

10. Neiukene noorukene (Imemaa, pulmalaul, andmeid kaasitamisest) 118

11. Oh te ninakad langunaised (Õde ehitud, pulmalaul ja -kombeid) 120
12. Neiu niidab einamaale (Kas on vile vikatile, pulmalaul) 121
13. Viljandi juures Viiratsis 122
14. Seal Jaanlinna vaksalis (sõdurilaul, andmeid laulude loojatest) 123
15. Laske sisse kadrisandid (kadrilaul ja -kombeid) 125
16. Tal'nast Rahumäele 126
17. Varessele valu (valu võtmise sõnad seletusega) 127
18. Kokko, kokko, koorekene (võitegemise sõnad) 128
19. Ptruu, sõida linna (lastelaul) 128
20. Mere peal sääi purjetades (laul ja seletus simmanitest) 129
21. Seitse küünart sitsi ostsin ma (tantsulaul ja andmeid tantsimisest) 131
22. Viige, langud, mis te viite (Teelt leidsime märgid, pulmalaul ja andmeid kaasitamisest) 132
23. Mina ise küll ei tea; Kui elaks mere taga ma; Armutee oli pikk ja pime (tantsulaulud) 133
24. Kui mina hakkas laulemaie (Laulud tööl õpitud, regilaul) 134
25. Seal Riia linna väravas 135
26. Nüüd kustund on viimane ehade läik (laul ja andmeid laulust) 136
27. Vaibla mail, kus tehti sildu 138
28. Tule tagasi, tule tagasi (tantsulaul) 138

Marie Korts, Paenaste k, snd Halliste khk Penuja k

29. Oh mina vaene orjalapsi (Tilluke teomees, regilaul) 139
30. Külä mul ütles, kuku, kuku (Kurb laulik + Laulud tööl õpitud, regilaul) 141
31. Kaks armastajat juhtusid (Elts ja Ennu, ballaad) 143
32. Langunaised, linnukesed (Tulge teine aasta + Meie küla, pulmalaul) 144
33. Ella või hella (karjase ellatus) 145
34. Kui need poisid surevad (Poisid ja neiu matus, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) 145
35. Laulu-Mihklist 146
36. Sõitsin üle Soome silla (Kaevul kosija, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) + Tümm, tümm, tümm, tümm tühi vaat (tantsulaul) 147
37. Ma läksin metsa kõndima (Hallitanud poiss, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) 148
38. Meie lähme kosja (mängulaul seletusega) 150
39. Isa mul ütles: võta naine (ringmängulaul seletusega) 151
40. Kuulge, vennad, mis mina räägin (kosjalaul) 152
41. Poisil pole südant sees (tantsulaul) 153
42. Siad seervad mööda tuba (ringmängulaul seletusega) 153

Salme Ojasoo, Lalsi k

43. Uneta uni ja mäleta mälu (tanutamise sõnad seletusega) 154
44. Jeesus läks pühaha ommiku Natsareti kiriku (nikastuse sõnad seletusega) 155
45. Leie küla nõiapesa 156
46. Ussikene, sissikene (ussisõnad seletusega) 156

August Püks, Paenaste k Metsa t

47. Raavel Ants ajas raha kotti (laul taludest) 157

Jaan Parm, Parika k Oti t

48. Pidin ma Pillele minema (Mallele magama, regilaul) 159

Helmi Parm, Parika k Oti t

49. Neiukene noorukene (Hoia noorikut + Sööge, langud + Ei vii toa ehteks, regilaul, pulmalaul) 161
50. Tee kakku, kasta saia (lastelaul) 162
51. Tiks-täks, tee aida (lastelaul) 162

Maria Taresaar, Eesnurga k

52. Ei see ole velle vääriline (pulmalaul ja -kombed) 163
53. Laske sisse mardisandid (mardilaul) 165
54. Ussike, sussike (ussisõnad) 167
55. Aadamal oli seitse poega (ringmängulaul seletusega) 168
56. Lambamäng (mängulaul seletusega) 168
57. Issand, tule ise taevast (veresõnad seletusega) 169
58. Laula, laula, suukene (Laula, kuni elad, regilaul) 170
59. Lõpe, lõpe, põllukene (Lõpe, põlluke, lõikuslaul seletusega) 171
60. Kord mina Peipsi piiril käisin (Laksi Tõnis, ringmängulaul) 172
61. Heering, heering, heida maha (ringmängulaul) 175
62. Niidikera, siidikera, sirr (Pääsukese laul) 176
63. Laisk, laisk tüdruk, tüdruk (Ööbiku laul) 176
64. Mina lähen kosja (ringmängulaul) 177

SUURE-JAANI KIHELKOND

Viktor Kivirand, Lahmuse as Aru t

65. Kui hakkas aeg juba tulema (Vana opmani nutulaul, kitarri saatel) 179
66. Virk ja kena neiu olen (kitarri saatel) 181
67. Oh ütle, kena neiuke (kitarri saatel) 183

68. Tarvastus, seal peeti aru (kitarri saatel) 184
 69. Kapellist 185

Marta Vist, Suure-Jaani alev

70. Mõisad põlevad, saksad surevad (laul ja vestlus 1905. a mässust) 187
 71. Ptruu, sõida Riiga (lastelaul) 188
 72. Oh sina vana karja Tõnu 189
 73. Aituma, raituma ratastega 190
 74. Oh mina vaene orjapoissi 190
 75. Tütarlapse elu kuldne (Joodikul mehel + Kasvatus asjata, regilaulu uuem versioon) 191

Helle Pärtel, Epra k Sigaru t

76. Suu-suu, suu-suu (Meika laul) 193
 77. Suu, suu suuremaks (hällilaul) 193

Karl ja Selma Männik, Lahmuse as Taaramäe t

78. Potsmani raisk ei raatsinud juua (meremehelaul) 194
 79. Soldat olli uhke mees (sõdurilaul, ringmängulaul) 195
 80. Kord sõitsivad linna husaarid (sõdurilaul seletusega) 196
 81. Kiiber-kaaber, kirjusaba lindu (tantsulaul seletusega) 198
 82. Katk 198
 83. Sääskede ja parmude loomine 198
 84. Põhjaka küla rahaauk 199
 85. Viie valla piirikivi 200
 86. Tibu Mihkel 200
 87. Külarätsep Lammas Mihkel ja tema sell Oenas Jaan 201
 88. Jaa, jaa, seda sa tead (tantsulaul) 202
 89. Tahan teile laagrielust veidikene laulda (sõdurilaul) 203
 90. Mäe otsas kaljulossis (ringmängulaul) + Sinu roosa-puna paledest (tantsulaul) 205
 91. Oli kevade õhtu nii vaga (sõdurilaul) 206
 92. Oli kevadi õhtu nii vaga (sõdurilaul seletusega) 208
 93. Oh mis kenad roosid (tantsulaul) 209
 94. Mu süda mul kerkib ja keeb (ringmängulaul) + Ei takista müürid, ei kraavid, ei saar (tantsulaul) 210
 95. Läksin, läksin, käisin, käisin (regilaul) 211
 96. Oleks minu olemine (Sillad soile, regilaul) 212
 97. Tõnnivakk 213

98. Tulihänd 213
 99. Rahva hulkas kuuldus kõma (Tulihänd ja seletus laulmisest) 214
 100. Ma istsin sääl vainul (ringmängulaul seletusega) 216
 101. See Mäeotsa talu (ringmängulaul ja seletus tantsimisest) 218
 102. Siidilipp ja hõbepurjed (ballaad, ringmängulaul) + Siis kiikus, liikus vee pääl paat (tantsulaul) 220
 103. Resti talu tütar Minna (kosjalaul ja seletus laulmisest) 221
 104. Nüüd kuldne päike kadunud (vangilaul seletusega) 223
 105. Kellel lull on lusti lüüa 225
 106. Siin ligidal mäekinga peal (kosjalaul) 227
 107. Kloostri kellad vaikselt löövad (ballaad) 228

Jaan Kask, Suure-Jaani al, pärit Kärevere k

108. Pillidest ja pillimängust 231
 109. Kus käisid, väike Annake (ringmängulaul) 234
 110. Kui mul tuli kosjamõte (kosjalaul, ringmängulaul seletusega) 235
 111. Tere, tere, kallis neiu (ringmängulaul) 236
 112. Hõissa pulmad (pulmahõiskamine ja -kombed) 238
 113. Mis on vaeselapse palka (Metsast mehele, regilaul) 240
 114. Oh mina väikene mehikene (Tilluke teomees, regilaul) 242
 115. Piu-liu, kissi tiul (Peoleo laul) 243
 116. Eestimaal ühes külas elas seltskond tüdrikid 244
 117. Oh kroonu, sinu teenistus (sõdurilaul) 245
 118. Läksin metsa kõndima (Nuttev tamm, regilaul) 246

Marie Kask, Suure-Jaani al

119. Kirik vajus maa alla 247

PILISTVERE KIHELKOND

Jaan Põdra, Venevere k Küttsaare t

120. Oh kui armas on sel õhtul (vaimulik laul) 249
 121. Lapsepõlvest, simmanitest, pillilugudest 249
 122. Ma vaatsin aknast välja (tantsulaul seletusega) 251
 123. Mu armuke, minu lahke lind (tantsulaul) 252
 124. Minu ema, kes mind kiigutas (sõdurilaul ja seletus laulmisest) 253
 125. Oh kroonu, sinu teenistus (sõdurilaul ja seletus laulmisest) 255
 126. Napolion, vägev võidumees (Napoleoni sõja laul ja seletus laulmisest) 256
 127. Dvatsat let služilsa mina (sõdurilaul) 258

128. Ollin noor ja ollin rumal (sõdurilaul, ringmängulaul) 260
129. Sinu ilusad sinised silmad (ringmängulaul) + Oh armasta, oh kannata (tantsulaul) 262
130. Mäe otsas kaljulossis (ringmängulaul) + Oh neiu, ole lustilik (tantsulaul) 264
131. Meie õues mängis pill (tantsulaul seletusega) 265
132. Kui lapsena lustina luhal (ringmängulaul) + Oh mina vilets, oh mina vaene (tantsulaul) 266
133. Ühel ilusal suisel õhtu a'al (ballaad, ringmängulaul) + Kurklik noormees pärna vilus (tantsulaul) 267
134. Viljandi juures Võõsikus (ringmängulaul) + Oh mina vilets, oh mina vaene (tantsulaul) 269
135. Ma istsin õues ukse ees (ringmängulaul) + Üks ilus lind see laulis seal (tantsulaul) 271
136. Saksad surevad, mõisad põlevad 272
137. Kõo kindral 273
138. Kalevipoja lingukivi 273
139. Surnu ärkab ellu 274
140. Pisuhänd 274
141. Nõid haige lehma juures 275
142. Roka Jüri ja muud targad 276
143. Veresõnad 276
144. Ussikuningas 277
145. Tondilugu 277
146. Ööbiku eo, vanatüdruku reo (Ööbiku laul) 278
147. Peoleo, taat teol (Peoleo laul) 278
148. Rahakann 279
149. Kui kuldne päike kadunud (vangilaul seletusega) 280
150. Karjase huiked 281
151. Ptruu, ptruu, ptruu Riiga (lastelaul seletusega) 282
152. Pae, tule valla (päikesesõnad) 282
153. Vares vaga linnukene (Kull kutsumata + Villad virga kätte + Kolmed püksid, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) 283
154. Ma läksin metsa kõndima (Hallitanud poiss, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) 285

Adele Koik, pärit Suure-Jaani khk Venevere k Kiitsaare t

155. Karjaste ja heinaliste huiked 286
156. Mina kivituningas (mäng) 287
157. Kured, ritta (kuresõnad) 287

KÕPU KIHSELKOND

Liisa Pütsepp (Pütisepp), Kõssa k

158. Laske märdid sisse tulla (mardilaul ja -kombeid) 289
159. Liisat, Annat, laske sisse (ringmängulaul) 295
160. Mu Esa kõrgen üleväl (ringmängulaul) + Mis mul sest on, et ruumi küll (tantsulaul; simmanitest ja rahvamaja pidudest) 296
161. Vangimaja ukse taga (vangilaul) 298
162. See Mäeotsa talu (ringmängulaul) 300
163. Kui lapsena lustina luhas (ringmängulaul) + Poissi võib küll armastada (tantsulaul) 302
164. Õiekuul mina võtsin armastada (ringmängulaul) + Tuul võttis tormid purusta (tantsulaul) 304

VILJANDI KIHSELKOND

Alvi (Alvine) Ojason, Tănassilma vald Valma k

165. Tütarlapsi palju ilmas 307
166. Laske sisse märdisandid (mardilaul) 308
167. Laske sisse märdisandid (mardilaul) 309

Hans (Ants) Kalam, Uusna k Neeme t, snd Suure-Jaani khk Sürgavere mõis

168. Sest mitu meest on põrgus käind 311

Marie Lepik, Viljandi linn

169. Sääl keskel kena ringi sees (ringmängulaul seletusega) 313
170. Üks noormees otsib pruuti (ringmängulaul seletusega) 315
171. Kus käisid sa, kus käisid sa, mu pojuke (ballaad, seletus laulmisest) 317
172. Siidilipp ja hõbepurjed (ringmängulaul) + See enneaegne armastus (tantsulaul) 318
173. Oh sa kena tammekene (ringmängulaul) 320
174. Ma istsin õues ukse ees (ringmängulaul) + Tule tagasi, tule tagasi (tantsulaul) 321
175. Üks neiu oli jätnud peiukse (ringmängulaul) + Ai-lii, ai-luu, ai lallalla (tantsulaul) 322
176. Ma kasvasin kui roosike (ringmängulaul) + Ai tian jaa, ai tian jaa, ai tian jaa (tantsulaul; laulmisest ja pidudest Viljandis) 323
177. Oh ütle, kena neiuke (ringmängulaul) 326
178. See Mäeotsa talu (ringmängulaul) 327
179. Kaksikümmend aastat olen ma (nekrutilaul) 329

180. Noor ma olin, nooruke (sõdurilaul, ringmängulaul) 331
181. Viljandi kreisis Võisikus (laul ja andmeid laulust) 332
182. Mu pruut, miks pisarad sul palgel (Ludvik ja Klaara, ballaad) 334
183. Kui sina akkad naista võtma (Tilluke naine, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul, andmeid tantsudest) 335
184. Taalrimäng (mängulaul seletusega) 338
185. Kuuts-kuuts, kullikene (kullimäng seletusega) 339
186. Tere, tere, hommikumaa kuningas (mäng seletusega) 340
187. Kiirmus-kaarmus (kõhuvalu sõnad) 341
188. Sõit, sõit sõbrale (lastelaul seletusega) 341

Hilja-Elisabeth Palta ja Jaan Palta, Rebaste k Napa t

189. Külmal igäl kaugel (tantsulaul) 343
190. Tule siia, sina neiu (tantsulaul) 344
191. Mäe otsas kaljulossis (ringmängulaul) + Tuul mängib tamme okstega; Armutee oli pikk ja pime (tantsulaulud) 345
192. Sugulased, sõbrad ja kõik tuttavad (sõdurilaul, ringmängulaul) + Ehk küll kuldne elu ees (tantsulaul) 346
193. Kui vanast taeva tahtis (kuplee) 348
194. Töödega seotud uskumustest 350
195. Kõo kindrali haud 351
196. Pisuhänd 352
197. Tulekera taevas 352

Hans Kaljuvee, snd Paistu khk Vana-Võidu al Jaama t

198. Kord peeti suur manivest 353
199. Ala külas vargapesa (laul ja andmeid laulust) 355
200. Ma vaatsin aknast välja (tantsulaul) 356
201. Laske sisse märdisandid (mardilaul ja seletus kaasitajast Kadri Petersonist) 357

Anna Randjärv, Tănassilma v Valma k Soenurga t

202. Nüüd on meil varsti jõulud käes 359
203. Laske sisse märdisandid (mardilaul ja -kombed) 360
204. Me kalamehed oleme 362
205. Meil pole mõisat, meil pole valda 363

TARVASTU KIHELKOND

Liisa Sikut, Vooru k, hiljem Viljandi l

206. Mul suurem jagu meelest läinud (Meri õue all + Sõnakera, pulmalaul) 365
207. See sündis tõest Liivimaal 367
208. Veel läksin üle Õhne (laul ja andmeid laulust) 369
209. Veel mõtlen möödaläinud aegu 371
210. Kaugel, kaugel vaenuväljal (sõdurilaul) 374
211. Maantee ääres istun kurvalt (vangilaul) 375
212. Sead seersid mööda tuba 377
213. Singel vaene, Toomas vaene 378
214. Kui Tõrva linna alevis 379
215. Kord mul oli peiu noor ja ilus 379
216. Üks paigake siin maailma peal 381
217. Ma riided kokku pakkisin (tantsulaul) 382
218. Kui oled elust väsind 383
219. Mu mõtted metsasalus 384

Marie Sirul, Vooru k

220. Mis meil viga tulla pulma (Meri õue all + Ära peksa + Sõnakera, pulmalaul) 385
221. Poisid, miks te seisate norus 387
222. Isa üteli: ei või hooli 388
223. Sõitsin üle Soome silla (Kaeval kosija, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) 389
224. Laske sisse märdisandi (mardilaul) 391

PAISTU KIHELKOND

Ella Marie Pausalu, Holstre v Kooli k Naarismaa t

225. Tere, Sakalamaa neiu (ringmängulaul seletusega) 393
226. Sauga vallas Küssjala talus (ringmängulaul) + Elavast mirdist, valgest siidilindist (tantsulaul) 395
227. All orus kasvis pärnapuu (ballaad, ringmängulaul) + Jää terveks, sära õnnes, sind armastan ma (tantsulaul) 397
228. Holstres lustireisu tegin 399
229. Noor kukk tuli, noor kukk tuli meile ja meile (regilaul, mängulaul) 401
230. Vanatüdruk nutab 401

Jaak Peet, Holstre v Viisu k Oma t

231. Viljandist mööda teed tulles sa 402

Anna Ritson, Holstre v Viisu k Kääriksoni t

232. Kella Ritsu käsu pääle (hingesantide laul seletusega) 406
233. Sõdurid, te noored vennakesed (sõdurilaul) 408

Anna Tuuksam, Holstre v Vilimetsa k Turva t

234. Oi-oi, ella, oi-oi, venna (Kust laulud + Vana mees + Otsas hooramärgid, pulmalaul) 411
235. Lääme kiikme, katsum kiiku (kiigelaul) 413

Liisa Saks, Holstre v Vilimeste k

236. Tilluke linnuke mäe pääl (lastelaul) 414

Marie Saks, Holstre v Vilimeste k

237. Kord mul tuli kosjamõte (ringmängulaul) 415
238. Kärevere Kaiel kolmed tütre (ringmängulaul) 416

Anton Visnap, Holstre v Viisu k Nurme t, snd Karksi khk

239. Oh sa ullu ussikene (ussisõnad) 418
240. Nikerus, nikerus, seal sa kõik (nikastuse sõnad) 418
241. Nikerus, nikerus, ees eit, ema kand (nikastuse sõnad) 419
242. Veri seisma, vesi jooskma (nikastuse sõnad) 419

HELME KIHELKOND

Mari Raba, Taagepera v Ala k

243. Lätsi mõisa õdagulta (Kolm rätti, regilaul) 421
244. Pisikene punane pörsas (regilaul) 423

Aleksander Veerme, Riidaja k

245. Tsingel rikas, Toomas vaene 425
246. See isa rääkis minule 427
247. Seal Tõrva linna alevis 428
248. Üks noormees oma pruudiga 429
249. Marta, eo, eo (karjase huige) 429

Aleksander Veerme (laul), **Robert Heinrich Salmu** (viiul),
Ernst Kopp (lööts), Riidaja v ja k

250. Tsingel rikas, Toomas vaene 430

Liisa Arus, Riidaja k, Kärstna v Murikatsi k, Jõhvi

251. Me seisime ehavalgel (ringmängulaul) + Tuul oli vastu, es saa tulla (tantsulaul) 433
252. Tuli põleb, küll on valus (ringmängulaul) 434
253. Saaniga sõitsin sahinal (ringmängulaul) 436
254. Käime suure küla läbi 437
255. Singli laulu autorist 438
256. Üks suvi suure vihma a'al 438
257. Kord lauba õhtu läksin ma 439
258. Jää jumalaga, nüüd sa lähed ära 440
259. Hääl laits läeb hälli sisse (hällilaul) 441
260. Laske sisse kadrisandi (kadrilaul) 442
261. Siidisulist linnukene (Loomine, regilaulu uuem versioon, ringmängulaul) 443
262. Ella, ella, ella (karjase ellatus) 444
263. Kui olin alles väikene (sõdurilaul) 445
264. Neitsi ilus nii kui roos (Krahvi pruut, ballaad) 446
265. Ema ostis muste villu 448

Tõrva külakapell. Paul Kaidre (lööts), **Alma Kaidre** (basspill, laul), **Leho Anton** (viiul, laul), **Eduard Säks** (tuurkannel), **Linda-Johanna Säks** (jauram), **Ville Saar** (tuurkannel), **Uno Meil** (triangel), **Mall Saarts** (laul, lokupill), **Malle Pütsep** (laul, trumm)

266. Kõik lilled õitsvad aasadel (Kevade valss, laul kapelli saatel) 449
267. Mind oli pulma kutsutud (Vanatüdruk mure, Alma Kaidre (laul), Paul Kaidre (lööts) 450
268. Läksin Ohne jõe randa (Helme poisi ehalkäik, Leho Anton ja Malle Pütsep (laul), Paul Kaidre (lööts), Uno Meil (triangel)) 452
269. Singel, Singel, pelga pattu (Riidaja polka, laul kapelli saatel) 454

Johannes Taul, Riidaja k

270. Johannes Tauli rahvamuusika-alasest tegevusest ja selle taustast 455

Laulude ja mängude tähestikuline loend / Alphabetic Index of songs and games 461

Laulude aineregister / Subject index of songs 469

Loitsud / Spells 470

Jutud / Tales 471

Songs and tales of the Viljandimaa county. Summary 472

Käesolev väljaanne jätkab sarja „Mis on jäänud jälgedesse“ ning on järjekorras viies. Sellesse on koondatud valik ajaloolise Viljandimaa laule, loitse ja jutte, millest enamik on helisalvestatud 1960.–1970. aastatel. 1936. aastal heliplaadistatud lauludest on valitud peamiselt varem avaldamata näiteid. Mõned salvestused on tehtud kirjandusmuuseumi helikabinetis.

Kogumik haarab põhiosa ajaloolisest Viljandimaast, nagu ta oli 20. sajandi alguses – ajal, mil jäädvustatud rahvaluulematerjal oli elavas käibes. Enam on lindistusi Kolga-Jaani, Suure-Jaani, Viljandi, Tarvastu, Paistu ja Helme kihelkonnast, vähemal määral Kõpust ja Pilistverest. Põltsamaa kihelkond jäi tollastest kogumisretkedest kõrvale. Paistu, Tarvastu ja Helme kihelkonda koos tollal Pärnumaa alla kuulunud Halliste ja Karksi kihelkonnaga tuntakse ühise keelemurde ning pärimusliku kultuuriloo põhjal Mulgimaana. Nimetust on kasutatud ka Viljandimaa kohta laiemalt.

Kogumiku redigeerimispõhimõtted on samad, mis sama sarja eelmistes köidetes. Kuna absoluutne kõrgus ei oma tähtsust ja iga esitaja laulab talle sobivas registris, on helilintidelt noodistatud viisid tavakohaselt transponeeritud *g*-põhitoonile, liigsete abi-joonte vältimiseks on osa viise *c*-põhitoonil.

Laulu kestel varieeruvad regiviisid on noodistatud kogu laulu ulatuses. Lauludes, kus puudub kindel taktimõõt ja rõhusuhted varieeruvad sõnadele vastavalt, on rõhualad viisirea sees näidatud grupeeringutena, mille algusnoot langeb rõhulisele silbile ja on alati rõhuline. Rahvalauludes kohtab tihti kõneliste silbipikkustega esitust. Sel puhul on esmavärtlaliste sõnade algussilp lühendatud (noodistustes ~ noodi kohal), kolmanda välte puhul on vastav noot pikendatud (^ noodi kohal), kusjuures selle vältus võib kõikuda kuni punkteeritud noodini.

Uuematest lauludest on noodistatud vaid viisi põhikuju ja mõned variandid. Varieeruvad taktid tähistatakse numbriga, sama numbri saavad ka allpool toodud sama takti variandid. Mõnel juhul on variandid lisatud väiksemate nootidena põhiviisi joonestikule. Detoneerimisest või lõdvast hääldusest tingitud juhuslikke erisusi pole märgitud.

Regilaulu noodistustes on kasutatud lisamärke:

- ˘ väike pikendus
- ˘ väike lühendus
- / > väiksem ja suurem rõhk
- √ lühem ja pikem hingamispaus
- ♪ retsiteerides, poolkõneldes
- ♪ täiesti helitu, sissehingamisel äraeelatud heli
- ~ sujuv libistus
- ↗ järesem eel- või järellibistus
- * seletus, vt kommentaari laulu lõpus

Viiside ja nende osade lõpunootide pikkused varieeruvad laulu kestel, nt kaheosalise taktimõõduga meloodias kõiguvad need poolnoodist veerandnoodini. Selliseid kõikumisi pole noodistustes märgitud, kuna need pole sihipärased.

Esitajate stiil ja keelekasutus on säilitatud. Murdekeele puhul on kaashääliku peenendust märgitud ülamärgikesega ´ tähe järel. Tekstis puuduva tähe asemel on ülakoma ('). Väljajätet vestlustes ja noodistustes on tähistatud [---], samuti on nurksulgudes hädavalikud lisandused; üksikute täitesõnade, sõnakorduste ja muude konaruste väljajätteid pole märgitud.

Regivärsilised laulud on pealkirjastatud rahvalaulu-uurijate poolt kasutusele võetud tüübinimedega, uuemate laulude puhul asendab pealkirja algusrida. Raamatu lõpus leidub laulude tähestikuline register, laulude sisuline register ning juttude ja muude liikide register. Kui 20. sajandi alguses kasutusel olnud laululiikidest annab kogumik teatava ülevaate, siis juttudest on esindatud peamiselt mütoloogiline aines, mis minu kui koguja erilist tähelepanu köitis. Kuigi needki on tihti hilisemas levikus omandanud huumorivarijundi, spetsiaalselt ma naljandeid ega ka muid jutuliike ei kogunud. Nendega tegelesid ekspeditsioonidel eelkõige Ellen Liiv ja Pille Kippar.

Kõik materjalid pärinevad Eesti Rahvaluule Arhiivist ja on varustatud vastavate allika viidetega. Valik raamatus leiduvatest lauludest on esitatud CD-valimikul „Viljandimaa rahvalaule ja pillilugusid“ (Helisalvestusi Eesti Rahvaluule Arhiivist 15). Samas leiduvad ka laulude eesti- ja ingliskeelsed sisukokkuvõtted. Käesolevast kogumikust on pillimuusika jäetud kõrvale, v.a laulude saatelood. Eesti Pärimusmuusika Keskus annab välja koos Eesti Kirjandusmuuseumi Eesti Rahvaluule Arhiiviga noodikogu, milles leiduvaid lugusid saab ka kuulata. Päevakorral on eriti lõõtspillimuusika.

Avaldan suurt tänu kõigile, kes mind selle raamatu valmimisel on aidanud. Enamik neist on ära märgitud tiitlipöördel. Lisaks neil eriline tänu Ants Säksile Jaurami ansambli puudutavate materjalide ja andmete eest ning Lauri Õunapuule selle eest, et ta on minuga jaganud teavet uuemate laulude kohta ja täpsustanud esitajate andmeid.

KOGUMISOLUKORDADEST JA INIMESTEST

Olen käesoleva kogumiku kokku pannud enda ja oma kolleegide kogutud materjalidest, mis on salvestatud tollase Fr. R. Kreutzwaldi nimelise Kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonna välitöödel Viljandimaal 1960.–1970. aastatel. Esitajateks olid vanemad inimesed, kelle laulud ja lood olid aktiivses käibes nende nooruses – 20. sajandi alguskümnetel. Lähtusin suurel määral enda kogutust, mille puhul mäletan ka inimesi ja olukordi.

Valik on tehtud ka 1936. aastal Riigi Ringhäälingus plaadistatud Kolga-Jaani regilauludest, mis sisaldavad teavet põlvkonna võrra vanemast traditsioonist. Kuid ka 1936. aastal salvestatud laulikud kuuluvad juba suulise ja kirjaliku kultuuri piirialale, nad olid kirjaoskajad ning valdasid ka uuemat traditsiooni. **Maria** (Marie) **Sepp** oli vanu laule õppinud emalt ja ämmalt, kõige enam aga mehe vanaemalt Purtse Röödalt, kes oli ümbruskonnas tuntud laulik ja ämmaemand ning erilise huumorimeelega naine. Marie Sepp on rahvapärimusi ka kirja pannud ja muusikamuuseumile saatnud ning loonud ise laule (Oras 2017). Rahvalaulud olid aga osa tema elust – neid laulis ta pulmades, talgutel jm. **Kadri Asu** päris vanad laulud oma naissugulastelt ja laulis mh karjas olles, kuid tema lemmikuks olid uuemad laulud ning ta oli laulnud ka kooris. **Juuli Ott** oli saanud tolle aja kohta hea hariduse – õppinud seitse aastat küla- ja kihelkonnakoolis. 18aastaselt asus Tallinnasse, kus elatas end rätsepatööst. Regilaulud tõi ta kaasa kodukandist, kus oli palju häid laulikuid (ERMA, 51–52).

Laulikud Kadri Asu ja Maria (Marie) Sepp Kolga-Jaanist Tallinnas heliplaati laulmas.

Foto: Peeter Parikas 1937. ERA, Foto 773

Korrespondent ja laulik Marta Vist Suure-Jaanist. Foto: Richard Hansen 1961. ERA, Foto 5504

1961. aastal lindistasime koos Ellen Liivi ja Ottilie Kõivaga¹ kirjandusmuuseumi helikabinetis Kolga-Jaani laulikut **Alma Seepi** Leie külast. Ta oli juba varem rahvaluulet kirja pannud ja arhiivile saatnud kolleeg Ellen Liivi õhutusel, kes oli ka ise pärit samast külast. Regilaule oli ta vanematelt inimestelt meelde jätnud. Uuemad rahvalaulud olid tema noorpõlves üldiselt kasutusel. Ellen Liiv kirjutab temast oma kogumispäevikus 1971. aastal:

Teen visiidi meie rahvaluulekoguja Alma Seebile. Ta on veel rohkem küüru jäänud, kuid ikka täis head tahet muuseumile kaastööd teha. Kuna kirjutamine aga kerge pole, siis tal ei ole olemas mustandit, ja nii ta ei tea, mis ta juba saatnud on. Ei saa talt kuidagi võtta röömu, et ta veel vajalik on. Ta on sündinud Leie külas Tõhu talus, on August Annisti² onutütar. Abiellus Tartusse, kuid tuli sõja ajal maale tagasi kui ta maja sõjakeerises maha põles. Mees suri vähki. Oma lapsi pole tal olnud, kuid kasvatas pärast sõda üles neli isata-emata jäänud last Nigula talus, kus ta praegugi elab.

(RKM II 289, 533–534)

Laulik, jutustaja ja korrespondent Alma Seep.
Foto: Richard Hansen 1961. ERA, Foto 5203.

1961. aasta suvel toimus ekspeditsioon endise Halliste kihelkonna alale, käidi ka Karksis. Tagasiteel külastasime Liilia Briedisega endises Suure-Jaani kihelkonnas **Marta Visti**, kes oli rahvaluulet muuseumile saatnud ja kutsus meid oma laulude viise jäädvustama. Ta võttis meid vastu pirukate ja õllega. Elas silmapaistvalt hoolitsetud ja ilusas kodus. Oleks tahtnud temaga põhjalikumalt juttu ajada, kuid bussis ootavad ekspeditsiooni-kaaslased kiirustasid koju, mistõttu jõudsin teha vaid hädavajaliku – noodistada ja lindistada tema laulud.

¹ Kutsusime teda lihtsalt Olli või Ol'i. Tagapool kogumispäevikutes kasutasin peamiselt viimast varianti ning kirjas palatalisatsiooni ei märgi.

² August Annist (1899–1972) – kirjandus- ja rahvaluuleteadlane, kirjanik ja tõlkija. Ellen Liiv oli tema sugulane.

1962. aastal korraldati rahvaluule-ekspeditsioon Helme, Tarvastu ja Paistu ümbrusse, peatuspaigaks Tõrva koolimaja. Osalesid Herbert ja Erna Tampere, Selma Lätt, Olga Jõgever, Ellen Liiv, Hilja Kokamägi ja Liilia Briedis. Igal folkloristil oli oma valdkond, millele ta kogumisel erilist tähelepanu pööras. Minu põhialaks olid rahvalaulud ja -muusika. Juttudest paelusid mind eriti mütolooilised muistendid. Sain kaasas olla osa ajast. Viisikirjutajatena osalesid lühemat aega ka Tallinna Konservatooriumi üliõpilane Arno Rohlin ja Tartu muusikakooli õpetaja Helgi Sirmas. Kuna kasutada oli vaid üks magnetofon, kulus käsitöö marjaks ära. Rohlin tegi oma kohustuslikku praktikat, Sirmas oli viise kirjutamas käinud ka eelmisel aastal.

Nagu ikka, jagati õhtuti ära piirkonnad, kus keegi järgmisel päeval tegutseb. Hommikul vedas Teaduste Akadeemia autobasist laenatud buss meid laiali ja õhtul korjas samast kohast kokku. Kuna polnud veel mobiiltelefone ja meie informantidel polnud enamasti tavalisi traadiga telefonegi, läks palju aega tühja. Tihti ei leidnud me otsitavaid kodunt. Kui olimegi varem kokku leppinud või leidsime õnnekombel otsitava ilma teatamata, siis pidime tihti kõige suuremas tööhoos salvestamise pooleli jätma, sest kogu ekspeditsiooni peale oli üksainus sõiduvahend ning kõik pidid olema õhtupoolikul kokkulepitud ajaks kokkulepitud kohal. See oli eriti oluline vihmase ilma puhul.

Aino Tamme sünnimaja Tarvastus. Foto Hilja Kokamägi 1962. ERA, Foto 6260

Väljavõtteid Ellen Liivi ja Ingrid Rüütli kogumispäevikutest. Tõrva, 1962

ELLEN LIIV

21. juuni hommikul kell viis istun bussi ja kell seitse olen Tõrvas, kus leian varsti koolimaja ja ajan teised ekspeditsiooni liikmed üles. [---]

30. juuni

Sajab. Ootame, ootame paremat ilma, lõpuks sõidame siiski välja, et küll ta pärast paraneb. Ja paraneski. Minu funktsioon on pildistamine. Mis sellest ilma välklambita välja tuleb, on teadmata. [---] Algul lindistatakse kandlemängija Salmut, siis teda koos laulja A. Veermega ja lõõtsamängija Kopaga ning viimaseid eraldi.

Ilm ongi juba ilus ja me sõidame edasi Tarvastusse, kus [Eha] Lättemäe³ tutvustab meile kohalikke kultuuriloolisi ja ajaloolisi paiku. Käime Aino Tamme⁴ kodutalus, Andres Renniti⁵ kodutalus, „lohun laia kivi pääl“ ja lõpuks Tarvastu lossivaremetes. Ilus on siin, aga võiks veel palju ilusam olla, kui kõik need paigad oleksid korrastatud. Praegu aga: lagunevad hooned, loomadest tallatud maa ja nõgesed. Seda kurvem, et kohapeal on selline entusiast nagu Lättemäe, kes tahaks, et kõik oleks teisiti.

Õhtul lindistatakse veel kandlemängija Tossu. Pildistan.

1. juuli

Terve ekspeditsioon sõidab Abja suunas. Esi-mene peatus on Ala, et lindistada Ida Aabi. Varem kirjapandud laulude järel küsib ta äkki, kas me ei taha juttu ilma südamega mehest – ja hakkab jutustama ehtsat muinasjuttu, millele järgneb teisigi. Ütle siis veel, et muinasjutt ehtsal viisil, ilma raamatu abita enam ei ela! Ja veel aktiivselt – lapselapse õhtuses magamajäämise protseduuris.

Lindistan ka Mari Raba. Pildistan. [---]

Laulik Mari Raba. Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6139

³ Eha Lättemäe (1922–2012), luuletaja.

⁴ Aino Tamm (1864–1945), laulja ja laulupedagoog. Esitas kontserdilaval mh eesti rahvalaule, tutvustas neid ka välismaal.

⁵ Andres Rennit (1860–1936), kirjanik ja raamatukaupmees.

Laulik ja jutustaja Ida Aab. Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6136

Abjas külastame Mats Laarmanni⁶, kes endiselt ajale vapralt vastu paneb ja on endiselt terve, elav ja kõigega kursis. [---] Kui tagasi jõuame, leiame eest Ingrid Rüütli ja Helgi Sirmaisi, kes on Tartust siia jõudnud.

2. juuli

Oleme koos I. Rüütliga Voorus. Otsime endise rahvalauliku Jaak Üpruse tütart, kuid läheme algul varesti ja satume Amalie Kalasnikovi juurde. See on hea huumoriga ja väga piltliku keelega inimene, kuid laulud olevat ta enamasti unustanud, sest tal on olnud väga kuri mees, kes tal kõneldagi ei ole lubanud, laulmisest rääkimata. Ta ise kohe tahaks laulda, kuid ei saa kuidagi oma hirmust võitu.

Varese talust leiame oma õnneks eest kaks Jaak Üpruse tütart. Marie Sirul elab siin alaliselt, kuid Liisa Sikut on Viljandist koos pojapojaga maale suvitama sõitnud. Meie töö eesmärkidest saadakse kohe aru ja Liisa, kes on julgem, hakkab laulma – regi-värsse, külalaule ja mis aga tahad. [---] Hiljem laulab ka Maria ning kõige lõpuks sunnitakse meid kõhud nii kõvasti täis sööma kui aga mahub. Marie on nooruses elanud Peterburis, võtnud revolutsiooni ajal tänavavõitlusest osa ja käinud kaks korda Lenini juures, keda ta väga kiidab ja hindab. Muide, ka nende ema on teatud määral kuulus – temast on tehtud laul „Oh sa vana Tuuri Liis“. Lubame siia tagasi tulla lindistama, pildistame aga juba täna. [---]

4. juuli

Sajab, sajab. Peab vahet ja sajab jälle. Buss jääb Ingrid Rüütli ja minu käsutusse. On tahtmine sõita Tuhalaande – vaatama, kas see vald on tõesti nii tühi rahvaluulest, kui seniste üleskirjutuste järgi paistab või on viga üleskirjutajate puuduses. Päris Tuhalaane keskusse me ei jõuagi, sest Pahuveres on nii palju tegemist.

Tee ääres lehma juures on kaks naist. Peame bussi kinni ja astume ligi. Varsti viiakse lehm lauta ja otsitakse oma laulikud välja. Seal on üht-teist huvitavat ja me saame nad lõpuks ärakirjade tegemiseks kaasa. Teine naine, kes Anna Ilusa koju kaasa tuli, laulab ka, kuid ta ei taha oma nime ütelda, pildistamisest rääkimata. Lõpuks ütleb, et ta nimi on Anna Pöder, kuid hiljem selgub, et ta nimi olevat hoopis Anna Kuusik. Kui tema oma lehma pärast koju läheb, jõuab järg Anna Ilusa kätte, kes on aga kahjuks kõva kuulmisega. See on huvitava elulooga naine. Pärit Pilistvere kihelkonnast, on ta oma nooruses tegelnud *spekuleerimisega* (tema oma termin). Nimelt on ta suvel ostnud kokku kanamune, neid konserveerinud ja talvel müünud. Abiellunud on ta Pahuvere poepidajaga sellepärast, et selle poe sildi all oma mune müüa.

⁶ Mats Laarmann (1873–1964), vallakooliõpetaja, põllumees, ühiskonnategelane ja poliitik, Eesti Vabariigi II, III ja IV Riigikogu liige. Aastail 1941–1958 viibis represseerituna Siberis. Kogunud rahvapärismust (peamiselt Halliste kohamuistendeid) ja uurinud rahvaluule kogumise ajalugu.

Laulik Liisa Saks, rahvaluulekoguja Ilse Elias ja laulik Jaan Saks. Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6047

Ootamatult tuleb sinna majja meie korrespondent Ilse Elias, kes on näinud teel meie „Teaduste Akadeemia“ sildiga bussi ja tuleb rääkima mingite maa seest leitud kivimite pärast, mida tema jutustaja Jaan Saks on temale näidanud. Lubame Ilse Eliase koju minna ja lähemegi, kui Anna Ilusaga lõpule jõuame. Tee on väga halb ja porine, algul läheme veel valesti ka, nii et kui lõpuks päralt jõuame, oleme väga porised. Vastuvõtt on aga nii lahke ja südamluk, kui üldse olla saab. Kõigepealt pannakse meid sööma ja kahetsetakse, et kukke ei jõutud ära keeta. Ilse Elias on väga hingeline ja südamluk inimene, keda nagu ei oska küllalt ilusasti iseloomustadagi.

Koos Ilse Eliase ja tema pojatütrega sõidame **Jaan Saksa** juurde. [---] Jaan laulumees ei ole, kuid tema naiselt Liisa Saksalt kirjutame paar laulu üles ja pildistame neid lõpuks. Kogemata toome kaasa ka tema tütre Maimu Toomeoksa lauliku, millest ma nüüd muidugi ärakirja katsun teha. Lubame Ilse Eliasele, et tuleme siia tagasi, sest tema arvates pidavat üks vanem naine veel kaasituse oskama. Läbi suure vihma korjame teisi ekspeditsiooniliikmeid tee äärest kokku.

5. juuli

Oleme koos Ingrid Rüütliga Taageperas. Kõigepealt otsime üles juba varemalt mitmelt poolt juhutatud **Juhan Käsperi**, kes on kohalik laulumeister ja laulumees. Ta võtab meid lahkesti vastu. Omatehtud laulude puhul, mis on isegi väga leebed ja tagasihoidlikud võrreldes külalaulu üldise tooniga, ta veel vabandab, kui mõni koht veidi kriitiline on. Näiteks laulukoori kohta tehtud laulust on ta ise alati värsid „Mosin Lilli laulab kui härg, sark tal seljas vesimärg“ välja jätnud.

Edasi juhatakse meid Aava Ärni juurde. See on noor mees, õige nimega Ernst Aab. Töötab tegelikult Ahtmes, kuid on mootorrattaõnnetuse tagajärjel sinisel lehel [haiguslehel]. Ta on kah küla laulumeister – on [saksa] okupatsiooni ajal ühe ümber küla laulu teinud, mille sõnad meilegi dikteerib. Peale selle saame temalt veel okupatsiooni-aegseid paroodiaid. Ka tema võtab meie tööd väga enesestmõistetavana. Pärast otsime üles kivikalme Taagepera lossi juures, pildistame seda. Vaatame sanatooriumi parki. [---]

9. juuli

Sõidame Vooru. Lindistame ära **Liisa Sikuti** ja **Marie Siruli** laulud-jutud. Vahepeal on küll Liisa advokaadist poeg maal käinud ja nende esinemise ära laitnud, kuid lõpuks me siiski suudame neid veenda. [---]

10. juuli

Vihma sajab. Sõidame Pikasillale, sest muusikainimesed tahavad näha Juhan Kubu. Mina kirjutatan tema naiselt Annalt üles mõned muistendid. Siis läheme Rulli Juuli Ottenderi juurde. I. Rüütel ja A. Rohlin kirjutavad viise. Pildistan teda. [---] Ah jaa. Täna hommikul oli ju meie rahva esinemine kodu-uurijate seminaril. Mina rääkisin ka vähe kohamuistendite kogumisest.

11. juuli

[---] Kui Alale tagasi jõuame, leidub minu jaoks uus töö: hoida magnetofoni peal üht nuppu näpuga kinni, sest muidu enam ei saa võtteid teha.⁷ Tehnika hakkab vist ka aru saama, et ekspeditsiooni lõpp on lähedal. [---]

⁷ Tegemist on stuudioaparaadiga Magnetofon 8.

Ingrid Rüütel ja Taagepera laulumeister Juhan Käsper. Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6049

Laulik ja jutustaja Aleksander Kiisler. Foto: Ingrid Rüütel 1962. ERA, Foto 6040

Laulik Lilli Kiisler (vasakul) koos õega Tõrvast. Foto: Ingrid Rüütel 1962. ERA, Foto 6041

13. juuli

Üldmuljeid. Mingi rahvaluule jaoks tootatud maa see ala ei ole. Midagi leidub aga kõikjal. Rahvas saab meie tööst hästi aru ja on nõus aitama, kuidas aga oskab. Ainult kord vaadati mind ülalt alla ja alt üles ja imestati: „Ah siis niisuguse töö jaoks raiskab riik rahva raha!“ (RKM II 143, 11–41)

INGRID RÜÜTEL

3. juuli

Täna läks buss Tarvastusse, seepärast sõelusime Tõrva alevit. Läksime koos Pille Kippa-
riga Anna Jalaka juurde. Ta oli juba vana inimene, 80aastane, mistõttu laulmine val-
mistas mõneti raskusi, nagu sõnade meenutaminegi. Siiski retsiteeris ta meile paar
lastelaulu, laulis kadri- ja mardilaulu ja paar ringmängulaulu. Eriti armastas ta aga
haledaid armastuslaule. Laulmine väsis teda, mistõttu me kaua aega ei viitnud. Väsi-
musest hoolimata oli ta hääli siiski võrdlemisi selge.

Järgmisena juhtusime Miili ja August Toomsaare juurde. Miili oli kinnisem ja tagasi-
hoidlikum, August aga lõi üsna kiiresti laulu lahti. Ise parandas õue peal päramooto-
riga jalgratast ja luges ning laulis meile laule. Palju tal küll meelde ei tulnud, aga paar
kohalikku Tõrva linna laulu katkendit ja viisi panime samas õue peal siiski kirja.

Järgmises majas, kus juttu tegime, kohtasime juhuslikult sinna külla tulnud Ella Lai-
paika. Ta kutsus meid oma poole, sest seal võõras hoovis ei tulevat midagi välja. Jah,
poeg rääkivat vahel küll, et emal on nii toredad lood, et pane või lehte, aga nüüd ei
tulevat mitte midagi meelde. Siiski laulis ta mitu laulu, sealhulgas kadrilaulu, karjase
eotuse ja „Lõpe, lõpe, põllukese“.

Naabermaja juures kohtasime Aliise Savi. Ma polnud veel jõudnud oma soovi lõpe-
tadagi, kui laul tulema hakkas. Tõsi küll, peale paari laulukese tal muud meelde ei
tulnudki, kuid hea meel oli juba vastutulelikkusest ja heast tahtestki.

Mitmelt poolt juhatati meid suure laulu- ja jutumehe, rätsepmeistri **Aleksander Kiis-
leri** juurde. Leidsimegi tema õmblusmasina tagant ülikonda õmblemast. Jutumees oli
ta küll, ja repertuaar näis olevat suur ja huvitav. [---] Ka mitu toredat laulu kirjutasime
temalt – kohalikke külalaule, sandilaule jm. Mõne laulu sõnad ja andmed autori kohta
lubas ta meile hiljem saata. Ka tema naiselt Lillilt, kes algul ütles, et ta enam ühtegi
laulu ei mäleta, kirjutasin „Laksi Tõnise“ ja kaks mardilaulu viisi. Lillil oli madal, üsna
kõlav hääli. Ta ema oli teadnud palju kaasitamise laule (pärit oli ta Sangastest), aga
tütrele polevat midagi meelde jäänud, polevat ka huvi olnud neid meelde jätta.

Hiljem tuli sinna ka Lilli õde. Algul oli ta üsna kinnine ja umbusklik, aga siis selgus äkki,
et oleme mõlemad Rüütliid ning et meie mehed on võrdlemisi lähedalt sugulased. See
päästis kohe keelepaelad lahti. Pille kirjutas vist mitu lehekülge rahvakalendrit täis.

4. juuli

Täna oli minu seltsiliseks ja sõnade kirjutajaks jälle Ellen Liiv. [---] Ilse Elias viib meid Liisa ja Jaan Saksa juurde. Neil on küllalt suur raamatukogu, millest ka meile üht-teist pakuti. Ütlesime, et raamatuid vaatama tulevad teinekord meie raamatukoguhoidjad, meid aga huvitab eelkõige see, mis veel trükkis ei ole. Jaan Saks ei pidanud viisi, Liisalt aga noodistasin paar sõjalaulu, ühe kohaliku, u 1930. aastatel loodud Tuhalaane laulu ning mardilaulu. Ta meenutas kangesti ka üht pulmakaasitust, aga sellest ei tulnud seekord rohkem meelde kui paar värssi ilma viisita. Kõige suuremaks saavutuseks, mille me Liisa Saksalt välja meelitasime, oli aga kiitus, et küll me oskavat ikka välja võtta – me olevat justkui loodud selle töö peale!

5. juuli

Täna liigume Elleniga Taageperas. Poetädilt kuuleme, et kõrvalmajas elavat vana Käsper, kes teinud mingi sanatooriumilaulu ja olevat üldse suur laulumees. Otsisimegi üles **Juhan Käsperi**. Nagu poerahvas, nii võttis Juhan Käspergi meie soove mingi endastmõistetavusega, just nagu käiks siin meiesuguseid vanavarakorjajaid kui mitte just igapäev, siis vähemalt ülepäeva! Kirjutasime ja noodistasime temalt mõne oma-tehtud laulu, mida ta tihti pidudel ja muudel koosviibimistel on ette kandnud, mida ümbruses poemüüja ning teistegi kohalike inimeste jutu järgi mõnel määral tuntakse ja teatakse ning mis ilmselt kohalikule rahvale meeldivad. Peale nende saime temalt mõne muugi laulu.

*Laulik ja laulumeister Ernst Aab.
Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6051*

Seejärel juhatas ta meid Aava Äрни juurde, kes olevat koos teistega teinud mingi laulu tüdrukute kohta. Aava Äрни ehk kodanikunimega **Ernst Aab** osutus võrdlemisi nooreks, 1924. aastal sündinud meheks. Jah, ta oli tõesti koos ühe teise poisi ning nende pruutidega sõja ajal teinud ühe pika laulu tutvavatest tüdrukutest viisil „Läksin mina, läksin mina läbi külatäna“, pealkirjaga „Vaoküla hümn“. [---]

6. juuli

Täna oli minu kaaslasena ja sõnade kirjutajaks Liilia Briedis. Buss pani meid maha Soe alevikku. Noodistasin Anna Kübarsepalt varem kirjapandud laulude viisid. Ta oli parajasti lehmakarjas. [---]

Tee äärest põllult leidsime ühe vanaidekese, 75aastase Marie Karu, kes köplas parajasti kartuleid, kuid jättis kohe töö pooleli ja püüdis meid

Laulikud ja jutustajad Leena ja August Karolinid. Foto: Liilia Briedis 1962. ERA, Foto 6066

aidata, nii kui ta vähegi suutis. Palju tal küll meelde ei tulnud, kuid mõne laulukatke saime siiski kirja panna. Ta juhatas meile aga üht lähedal elavat vanainimest, Leena Karolini, kes kindlasti teadvat palju laule. Juhatatu tuligi varsti alevi poolt mitme raske kandamiga. Aitasime tal kompse kanda ja nii oli meil asjagi temaga kaasa minna.

67aastane **Helene** (Leena) **Karolin** (1894–1973) osutus suureks mõtlejaks ja filosoofiks, kellel kõikvõimalike elunähtuste kohta oli oma läbimõeldud seletus ja arvamus. Väga vihkas ta mõisnikke ja nende esivanemaid – ristiusutoojaid, samuti selle usu endisi ja tema aegseid levitajaid. Kirikulaulude paroodiaid ta siiski laulda pelgas natuke – vast pannakse raadiosse, siis on nagu jumalasõna teotus, äkki pannakse pahaks. Piiblit seletab ta omamoodi ja väga realistlikult – kõigile piibli-imelele leiab ta sealtsamast piiblist mingi üsnagi tõepärase, asjaliku ja realistliku lahenduse. Ka Kristus ei pidanud tema järgi sündima pühast vaimust, vaid mingist vallatust poisist. Pisarsilmil deklameerib ta meile üht luuletust kurjast mõisnikust ja tema ohvrast – noorest neist ja tema vanemaist. Koos mehega laulis ta meile ka mõne laulu – revolutsioonilaule, kohalikke laule jm. Sõime kõhud täis – perenaine pakkus meile maasinki, piima, leiba, saia ja võid –, tegime pererahvast pilti ning jätsime jumalaga.

9. juuli

Koos Ellen Liiviga läheme endisse Vooru valda Ella Petersoni juurde, kellelt Ellen on varem sõnu kirja pannud. Noodistan mitu laulu. [---] Tuuri Liisu laulu ta ei mäleta,

kuid ütleb, et me oleksime võinud seda tema tüdardelt küsida: „Tütred laulsid ja ema laulis ise ka ligi, kui kuskil pidul lauldi,“ põhjendab ta.

Kuskil jutu sees poetan lause, et mingi kohaliku laulu oleme küll mujaltki saanud, aga tahame ka temalt, sest viisid on tihti erinevad. „No vaata, seep see on, nema om küla-laulu, sellepärast,“ jääb ta nõusse. Mida see termin *külalaul* tema teadvuses täpsemalt tähistab, see ei saa küll päris selgeks, kuid selge, et mõiste ise on tema teadvuses olemas. „Vanast es ollu inimest, kellest es olnu laulu,“ jätkab ta juttu. Küsimusele, kas temast endast ka oli, vastab ta: „Ei no mina es ollu nii vana, sis enam es ollu. Nee olli kõik, ku ma lat's olli.“

Külastasime teistkordselt oma vanu tuttavaid – õdesid **Marie Sirulit** ja **Liisa Sikutit**. Viimase poeg olevat küll lindile laulmise maha laitnud, mis mõlemale öele vägagi autoriteetseks arvamuseks näis olevat ja vägisi meie lindistamiskavatsusele kriipsu peale tahtis tõmmata. Lõpuks panime ikka oma soovi maksma ja lindistasime mõlemalt mitu laulu. Seejärel paluti meid jälle lauda. Istusime ja ajasime hulk aega juttu kõikvõimalikest maailma asjadest. Liisa Sikut kahetses kangesti, et nad isalt tema laule polnud üles kirjutanud. Toetasime tema kahetsust kõige siiramalt.

[Meenutaksin üht seika, mida päevikus pole. Kui lauda istusime, küsis Liisa Sikut, kas ma soovin rõõska või hapupiima. Mõtlesin, et rõõska piima saab linnaski, aga tõelist maa hapupiima pole ammu saanud, ning palusin viimast. Liisal oli see aga meelest läinud ja ta valas mulle rõõska piima. Seegi oli väga maitsev, olin tänulik ega teinud sellest välja.

Liisa Sikut ja Marie Sirul. Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6142

Hiljem, kui juba tagasi Tartus olime, sain Liisa Sikutilt kirja. Ta kahetses, et oli mu soovi unustanud, ning kirjutas: „Armas laps, tule meile uuesti külla, annan sulle head maa hapupiima!“ Tagasi ma küll ei läinud, kuid see kiri liigutas mind väga. Just vahetu suhe traditsiooni kandjatega välitöödel oli meie töö emotsionaalsemaid ning meeldejäävamaid osi, mis korvas nii kehva palga kui ka olmelised ebamugavused.]

10. juuli

Külastame Pikasillal tuntud pillimeest ja pillitegijat **Juhan Kubu**. Ta on kahjuks haige ega saa tulla [Tõrvasse] lindistama. Mängib meile natuke lõõtsa ja näitab oma poolelioleva pilli osasid – mitmesuguseid vilesid ja torusid, küll puust, küll lennukiklaasist. Ka olevat ta kunagi metallplaatidest pilli teinud, olnud nii täis- kui pooltoonid, ajanud nõõri peale ritta ja mänginud. Juhan Kubu abikaasalt Anna Kubult noo- distan mõne laulu, sh ühe isalt õpitud regivärsi.

Pillimees Juhan Kubu. ERA, Foto 6156

[---] Järgmisel hommikul pean ettenähtust varem Tartusse sõitma. Millised on üldiselt muljed? Kohad on ilusad, rahvas vastutulelik. Ent rahvaluule poolest pole Helme siiski kuigi rikas. Regivärsid on üsna haruldased. Külalaulu on olnud palju, suurem osa on meelest läinud. Mõned aga on praegugi üsna hästi tuntud. Külalaulu kogumisel pole muidugi kaugeltki kõik ära tehtud. Siin oleks küll väga tarvis mõnd kohalikku korrespondenti! Ja pole võimatu, et regivärssidegi pärlid jäid meist püüdmata. (RKM II 143, 363–406)

1965. aastal lindistas Olli Kõiva Liisa Sikutit Viljandis. 1966. aastal salvestasime koos Herbert Tamperega Liisa Arust, kes elas siis Kohtla-Järvel, Selma Lätt oli teda lindistanud juba 1962. aasta välitööde ajal.

1970. aastal peatus rahvaluule-ekspeditsioon Viljandis. Käidi Viljandi, Paistu, Kõpu ja Suure-Jaani kihelkonna alal. Olud olid samad, mis 1962. aastal Tõrva ekspeditsioonilgi – sidevahendeid polnud, buss vedas kogujad hommikul laiali ja öhtul kokkulepitud ajal korjas kõik samast tee äärest peale. Päev läbi käisime jala. Vedas neil, kelle käsutusse jäi buss koos suure stuudiomagnetofoniga. Öhtuti vahetati muljeid, korrastati materjale, kirjutati päevikut ja tehti järgmise päeva plaane. Saak oli rikkalik. Heliinseneri abiks polnud, lindistamisega pidime taas ise toime tulema.

Väljavõtteid Otilie (Olli) Kõiva ja Ingrid Rüütli kogumispäevikust. Viljandi, 1970

2. juuni

OLLI KÕIVA: Sõidame Tartust välja peale lõunat ja seame end sisse Viljandi Internaatkoolis. See on ilus maja Paalalinnas. Oleme neljandal korrusel. Aknad on suured ja vaade avar. Ekspeditsiooni esialgne koosseis: Ellen Liiv (ekspeditsiooni juhataja), Ingrid Rüütel, Liilia Briedis, Aare Väljaots ja Olli Kõiva. Ekspeditsiooni täiendavad Olli Jõgever,⁸ Kristin ja Liina Liiv, Janis Briedis ja Jaan Väljaots.⁹ Liilia Briedis ja Aare Väljaots sõidavad edasi Holstresse, kus peatuvad koos lastega Aare Väljaotsa sugulaste juures ja võtavad enda hooleks Paistu kihelkonna. Keele ja Kirjanduse Instituudi rahvaluule sektorist liituvad meie ekspeditsiooniga Kristi Salve ja Pille Kippar. Meie käsutuses on Teaduste Akadeemia buss. Magnetofonidest kaks Mag-8-t, üks Tembr ja kaks Kometat, Kristi Salvel on Reporter Keele ja Kirjanduse Instituudist.¹⁰ Helilinti peaks olema piisavalt. Kurb ainult, et filmimise võimalust pole – väikese filmiapaaraadi jaoks ei saanud filmi, suure jaoks aga pole filmijat [---].

4. juuni

INGRID RÜÜTEL: Sõidame Uusna kanti, kus meil on paar aadressi. Tee ääres karjatab üks vanamees lambaid. Läheme teed küsima ning teeme juttu ka tema endaga. Ta nimi on **Hans (Ants) Kalam**, snd 1889. Ütleb, et laulumees ta pole, räägib aga mitu muistendit. Pärit on ta Suure-Jaanist, Sürgaverest. Lõpuks laulab siiski ühe laulu, ja seda päris tore-dasti. Viimase rea asemel teeb aga „Mh – mh – mh, ahhaa“! Ilmselt on ropp koht, mida ta nii suures naiste seltskonnas ei julge laulda. Meid on tõesti kena seltskond koos – Oll, mina, Olli Jõgever ja Laine Mesikäpp,¹¹ kes tuli oma isiklikes huvides jälgima, kuidas rahvaluulet kogutakse. [---] See laul jääb aga viimaseks, rohkem temalt välja meelitada ei suutnud, tal olla kole inetu hääl! [---]

Jutustaja Ants Kalam. Foto: Ellen Liiv 1970. ERA, Foto 9443

⁸ Olga (Olli) Jõgever, KM rahvaluule osakonna ja endise Eesti Rahvaluule Arhiivi kauaaegne töötaja, pensionär.

⁹ Ekspeditsiooni liikmete lapsed. Hiljem jõuavad kohale ka minu tütred.

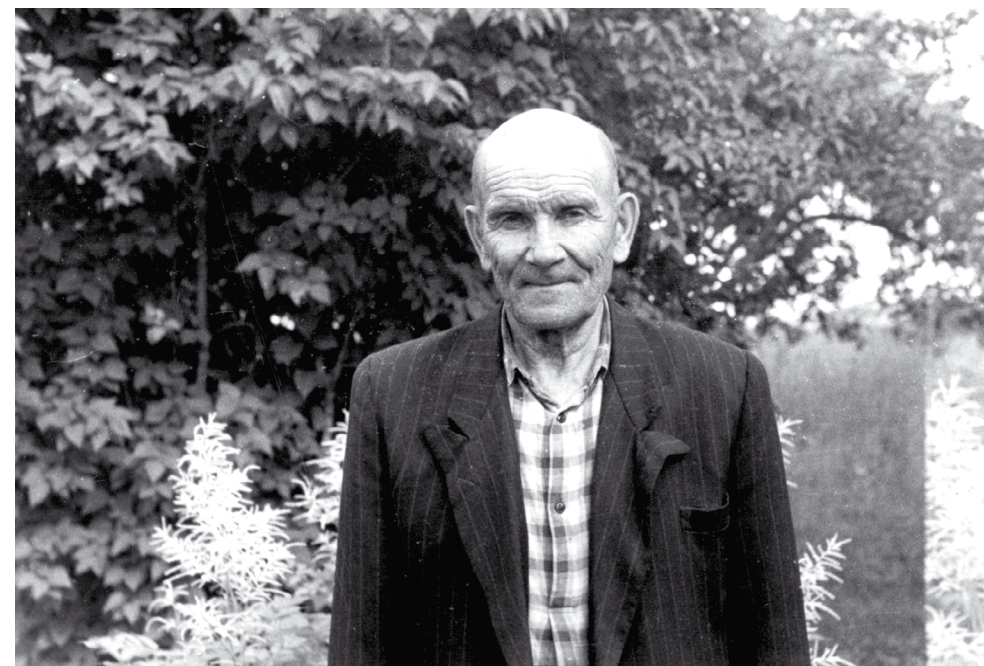
¹⁰ Stuudiomagnetofon Magnetofon 8 ja Reporter on küllalt kvaliteetsed, teised magnetofonid on viletsad ja muusika salvestamiseks kõlbmatud.

¹¹ Laine Mesikäpp (1917–2012), Tallinna Draamateatri näitleja, sai tuntuks kui leelotaja (omaloomingu-liste regivärsivormiliste laulude esitaja) paljude laulupidude ja rahvakunstiõhtute avatseremooniatel (vt Oras 2020).

9. juuni

INGRID RÜÜTEL: Saadan oma Anneli täna esmakordselt kroonusse – koos Kristiniga Viljandi V lastepäevakodusse ja asume teele Suure-Jaani suunas. Lastekodu juhataja küsib, millal ma Annelile järgi tulen. Vastan, et kui meil bussiga avariilukord tekib (mis võib kergesti juhtuda), siis võin üsnagi hilja peale jääda. Seda ma aga poleks tohtinud öelda, sest nüüd saigi see ära sõnatud. Jõudsime vaevalt Olustverest läbi, kui käis üks kõva pauk ja buss jäigi seisma. Bussijuht ütles, et tal läheb avariilukvi-deerimisega vähemalt tund. Saatsime Kristi keelt tooma. Selgus, et oleme päris lähedal Lõhavere linnusele. Otsustasime seal ära käia. Minu eelmisest matkast sinna on möödunud mõni aasta. Vahepeal on linnuse juurde rajatud sirge ja lai tee ning üles seatud mitu mälestusmärki, mis oma lihtsa ja lakoonilise ning sealjuures jõulise lahendusega on väga mõjuvad ning täiendavad hästi Lõhavere loomulikku ilu. Sõidame edasi Suure-Jaani poole. Seal on meil mitu aadressi. Puistame oma meeskonna kolme kanti laiali – mina, Oll ja suured makid jääme Lahmusele. Viktor Kiviranna juurde, kes meile kirja saatis ja oma laule kuulama kutsus, me ei jõudnud. Pealegi kuulsime naabritelt, et ta pole päeval koduski. Läheme Selma ja Karl Männiku poole, keda juhatas Evi Puskar.¹² **Karl Männik** tuleb meile uksele nii mõnusa näoga

¹² Olli Kõiva kursusekaaslane, emakeeleõpetaja Tartus.

Suure-Jaani laulik ja jutuvestja Karl Männik. Foto: Liilia Briedis 1971. ERA, Foto 9980

vastu, et tassime ilma pikemata magnetofoni tuppa. Selma Männik istub toas laua taga ja puhastab mune. Tooli kõrval on kargud – nähtavasti on ta jalad haiged. Tuba on aga kena ja puhas, selle eest hoolitseb peremees ise. Oll kiidab, et on vist küll hea mees. Perenaine vastab, et pole neil olnud küll kunagi mingit tüli ja ütlemist. Mõlemad on suured lauluinimesed, omal ajal on nad ka koos näitemängu teinud.

Karl Männik teeb lauluotsa lahti ühe vägeva meremehelauluga. Seejärel tuleb hulk ringmängu- ja tantsulaule, sõdurilaule ja muud – küll vaheldumisi peremehelt ja perenaiselt, küll duetina mõlemalt koos. Karl Männik on ka hea jutumees, räägib meile hulga pajatusi ja naljandeid ning paar muistendit. Kõik on hea, ainult tehnika veab alt – elekter on ära! Hiljem see siiski tuleb tagasi ja saab lindistada ka, kuid kaugeitki mitte kõike. Meie aeg saab täis ning Pille, Kristi ja Ellen ootavad igaüks oma teenurgal. Peremees on aga vahepeal veel kohvi üles pannud ning ei lase meid ilma tassiga kohvita kuidagi minema. Joome kohvi, lindistame veel perenaiselt ühe regilaulu ning asume tee. Siia tuleme aga kindlasti kord veel tagasi.

10. juuni

[---]

OLLI KÕIVA: Raamatukogu asub endises Kõpu vallamajas, kus on sündinud ka Oskar Loorits. Aleksander Loorits¹³ näitab meile nende endist korterit, mis nüüd on küll ümber ehitatud. Endises köögis on sidekontor, elutubades uued elanikud. Vallamaja ees on alles Aleksander Looritsa istutatud tammed, endisest iluaiast pole aga midagi järele jäänud. Nukraks ja härdaks läheb Aleksander Looritsa meel neis paigus, kus ta isa ja ema kord igal sammul ilu löid.

Ellen Liiv sõidab koos Aleksander Looritsaga edasi, et Kõpu metsade keskel üles otsida muistenditega seotud kohad. Meie Ingridiga pöördume tagasi Kõpusse Jaak Sarapuult saadud aadressi järgi. Läheme Anu Kahu juurde, ta on 87aastane vanainimene, tõsine, heasoovlik ja arukas. On olnud suur laulusõber, kuid nüüd on hää ja mälu juba nõrgaks jäänud. Laule dateerib küll väga täpselt, kuid sõnu mäletab halvasti, nii et ühtegi laulu ei saa me temalt päris terviklikult kirja panna. Helilindistame ainult mardi- ja kadrilaulu, teised laulud Ingrid noodistab. Vähemalt viisitüübid saab ikkagi kindlaks teha. Kaasitamist on ta noorpõlves kuulnud, kuid ei mäleta enam. Huvitav on teada, et Kõpus on mehedki kaasitanud, mitte ainult naised. Mehed olnud „ikka rohkem ürgajad“. Üldiselt on regivärss Kõpus nagu Viljandiski¹⁴ varem kadunud kui Mulgimaal.

¹³ Aleksander Loorits (1899–1983), Eesti Rahvaluule Arhiivi rajaja ja juhi Oskar Looritsa vend, hakkas pärast Siberist tagasitulekut ERA järglase, kirjandusmuuseumi rahvaluule osakonnaga aktiivselt koostööd tegema.

¹⁴ Mõeldud on Kõpu ja Viljandi kihelkonda.

Oskar Looritsa sünnimaja (Kõpu vallamaja) trepil. Foto: Ellen Liiv 1970. ERA, Foto 9460

Tagasiteel läheme veel kord Liisa Pütsepa juurde. Lõpuks ometi leidsime ta kodust! Liisa Pütsepp on nooruslikult roosade põskedega, ja laulmisega igati nõus. Ei hakanud sugugi külarahva jutule vastu ajama. Pidudel olnud jah tööpoolest eestvõtjaks, ja kui kuskilt simmanilt puudunud, olevat talle isegi hobusega järele tuldud, et muidu ei saa simmanile õiget hoogu sisse. Leppisime kokku, et tuleme reedel tema juurde helilindistama.

11. juuni

INGRID RÜÜTEL: Tänane päev töötab ilmselt tulla vihmane. Näis, kas ka saak kujuneb vesiseks?

Jälle suundume Suure-Jaani poole – lõpetama vanu otsi ja alustama uusi. Kõigepealt käime ära Lahmusel Viktor Kiviranna pool, kes meile endast kirja teel ise teatas. Kodu on ainult tema naine. Lepime kokku, et tuleme tagasi öhtul pärast kuut. Saadame bussi koos Pille, Kristi ja teistega kaugemale ning mina ja kaks Olli läheme otsima Jaan Kaske, kelle juures on varem käinud murdekogujad ja kes peab elama Suure-Jaani alevis Männiku teel. Küsime seda tänavat vähemalt kümnelt vastutulijalt – keegi ei tea! Lõpuks üks naine siiski oskab juhatada. Meil tuleb kõndida päris tükk maad, alevi teise äärde. Otsitu on 93aastane pime mees, ent reibas, lahke ja jutukas nagu ta seitseteist aastat noorem abikaasagi. Viimane on eluaegne õmblik. Nüüdki on tal õmblustöö käsil. Jutt läheb muidugi praegusele lühikesele kleidimoele. Perenaine arvab, et meie seelikud on veel liigagi pikad!

Laulik ja jutustaja Jaan Kask. Foto: Ellen Liiv 1970. ERA, Foto 9463

Jaan Kask on olnud kutselt kiviraidur. Tema kätetöö on Olustvere mõisa suur kiviait. Koos ühe teise mehega on ta raiunud endise Lembitu ausamba Amandus Adamsoni kavandi järgi, samuti on tema tehtud C. R. Jakobsoni hauakivi. Kiviraiuja amet hakkas meeldima juba noormehena, kui nägi, kuidas Viljandi raudteed ehitati. Ta on vanasti olnud ka suur simmanite pillimees, mänginud peamiselt kannelt ja viiulit. Neid on ta ka ise valmistanud. Nüüd ei näe aga mängida ja sõrmedki ei paindu enam. Sellest on muidugi kahju! Laulda saab aga ka siis, kui silmad ei näe ja sõrmed ei paindu. Ta laulabki lindile rea simmanilaule, aga ka haruldasi regivärsse – „Nutva tamme“ laulu, „Metsast mehele“, „Tillukese teopoi“ koos „Nutust järvega“ ja veel mõned katked. Viisid on neil suhteliselt uuemad [mis ongi iseloomulik meeste regiviisidele].

Kui jõuab kätte lahkumise aeg, sajab ladinal vihma. „See on rohkem väärt kui Riia linn,“ arvab Jaan Kask. Tõsi ta on, maa ootab vihma. Meile see aga praegu küll erilist rõõmu ei valmista. Kui Suure-Jaani keskusse jõuame, oleme märjad kui kassid – mina eriti, sest teisi varjasid vihmamantlid, minul aga jope alt välja ulatuv kleitki läbimärg. Kuivatan seda suure eduga sööklas kätekuivati all (selle ratsi¹⁵ autor on Oll, kes kuivatas niiviisi oma pearätti).

Edasi läheme Lahmusele Männikute poole, kus läinud kord lindistamine pooleli jäi. Karl Männik räägib mitu muistendit ja pajatust. Selma Männikul on tulnud meelde veel üks regilaul – „Sillad soile“.

Muuhulgas jutustavad nad [heliloojate] Kappide suguvõsast. Ants Kapp oli olnud kooliõpetaja ja köster. Oli tore mees. Rääkinud, et see, kes ütleb, et Jumalat pole, on loll. Aga veel lollim on see, kes mõtleb, et on üks halli habemega vanamees, kes istub kuskil pilve ääre peal. Loodus meie ümber – see on Jumal! Ja sama usku on ka Karl Männik ise. Selma Männik jutustab, kuidas ta väikest Villut [Villem Kappi] hoidnud. Villu olnud kange jonnima. Vahel võtnud noorel hoidjalgi vee silma – mis sa teed, kuidagi ei saa jagu!

Siin võiks veelgi istuda ja juttu puhuda, kuid meie aeg on täis. Silkame läbi kõrge märja rohu ja porilompide Viktor Kiviranna poole, kes meid juba ootab, kannel laual. Kannelt mängib ta hästi. Kuigi tahab rohkem uuemaid [raadiost kuulnud] laule-lugusid mängida, saame siiski ka paar vanemat ja ehtsamat lugu. Kandlemängu on ta õppinud emalt. Ühe loogi mängib ta kahte moodi – ilma bassideta, nagu ema mängis, ja bassidega, nagu ta ise on harjunud mängima. Üldse on selline pilli- ja laulumees, kes ise kangesti tahab esineda. Laulab ta ka päris kenasti kitarri saatel. Valime tema kladest need, mis meile sobivad, kuigi ta ise soovitab rohkem muid. Ehtsad rahvalaulud (näiteks tantsulaulud) jäävad tihti laulmata ja kirja panemata, sest nad

¹⁵ Rat's – lühend tollal käibel olnud väljendist *ratsionaliseerimisettepanek*.

ei kannata trükimusta. Kui ta mõnda prooviski öelda ja hakkas vähe viltu kiskuma, sattus Olli kohe ärevusse ja vehkis kätega, et aitab, aitab!

Mõne laulu ja loo oleks veelgi lindistanud, aga jälle sai aeg täis. Kui kokkulepitud kohta jõudsi, oli buss koos teistega meid oodanud juba hulk aega. Viktor Kivirand lubas aga „kitarre käes ja mantel üle öla“ tulla hiljem ise Viljandisse meie juurde.

12. juuni

OLLI KÕIVA: Sõidame jälle Kõpu poole. Läheme Ingridiga kõigepealt Kõssa külla Liisa Pütsepa juurde, nagu varem kokku lepitud.

Liisa Pütsepp, 75 a, on veel kõlava häälega. Hästi mäletab ta ringmängulaule, väga meeldivad talle ka kurvad vangilaulud. Liisa Pütsepa noorpõlves peeti Kõpus palju simmaneid ja ringmängulaulude traditsioon oli siin eriti tugev. Paljud laulud, mida mujal muidu lauldi, on siin ringmängulauludeks kohandatud, näiteks „Mu Esa kõrgen üleväl“ või ka halearmsad laulud, nagu „Õiekuul ma võtsin armastada“ või „Kui lapsena lustila luhas“ jne. Ringmänge on mängitud mitte ainult külasimmanitel, vaid ka rahvamajas peale tantsu.

Regivärssidest mäletab Liisa ainult mardikadrilaulu, mida on noorpõlves palju laulnud. Kaasitamisest teab ta ainult ema jutu järgi. Liisa Pütsepa suguseltsis on kõik olnud lauluinimesed, ka lapsed ja lapselapsed on musikaalsed.

Edasi juhatab Liisa meid Tiina Suka juurde (ka Kõssa külas), kes olevat temast vanem, aga hästi tragi ja teadja. Tiina Suka majakese leidsime kergesti üles, kuid uks oli lukus. Maja ümber on palju lilli, lausa läve ette on istutatud meelespead.

Lähme jala edasi Kõppu (paar kilomeetrit). Ümbrus on kaunis. Ikka jälle avaneb vaade Kõpu metsadele, tee lähedal lookleb Raudna jõgi, jõekäärus valendab vesiroose. On päikseline päev, lõhnavad sirelid ja pärnad.

Kõpu lähedal otsime üles Kõpu vanima elaniku, 96aastase Ann Pärna. Ta on parajasti maja ees ja peseb kurikaga pesu. Kus on ikka elujõud! Ainult kuulmine on vilets. Algul teeb meiega nalja, et mis inimesed me oleme, et oma pesu masinasse paneme („Kurat, ma pane oma pesu masinasse!“). Kui temalt pulmakaasitusi küsime, läheb ta aga äkki vihaseks. „Te tahate teeni, aga ei maksa mulle midagi!“ Pärast muutub siiski jälle leplikuks. Räägib natuke pulmadest ja kiikumisest, kuid mälu on juba nõrk ja suur laulja või jutustaja pole ta olnudki. Noorena olnud Voltvetis.¹⁶

Ann Pärna tütar on väga heasüdamlik ja hellameelne. Tal on piinlik, et ema meile nii pahasti ütles. Hea meelega jutustaks ja laulaks, kui ainult oskaks. Kuid temagi pole suurem teadja. Elanud kaugel metsakülas ja ka simmanitel on vähe käinud.

¹⁶ Voltveti – mõis ja vald endises Saarde kihelkonnas.

Liisa Pütsepp laulab ringmängulaule, noodistab Ingrid Rüütel. Foto: Otilie Kõiva 1970. ERA, Foto 9402

Tagasiteel leidsime Tiina Suka kodust. Ta on tõepoolest haruldaset nooruslik ja jutukas, kuid mitte rahvalaulik ja -jutustaja. Ta räägib niisama ajast ja elust ja inimestest. Pärineb ta Abjast, Kõppu on elama asunud 1940. aastal. Varem teeninud paljudes taludes ja omal nahal tunda saanud, kuidas suhtuti vaestesse Mulgimaal. Koos ühe tuttava naisega, kes noorpõlves Kõpu taludes teeninud, räägivad nad ka selle kandi elust-olust pärast sõda ja sõja ajal. Jutt on masendav. Nagu Mulgimaalgi, olid peremehed-perenaised siin uhked ja ülbed ja kitsid. Sõja-aastatel olnud Kõpu metsades palju metsavendi. Olid kaebamised, haarangud, tapmised. Peale sõda on kohalikke elanikke üldse vähe järele jäänud.

16. juuli

OLLI KÕIVA: Sõidame Mustapali poole. Soovitatud aadresse meil seekord pole. Läheme lihtsalt hea õnne peale vaatama, kas on kohalikke ja kas on teadjaid.

Lepiku külas endisi elanikke pole. Praegused olevat Petserimaalt tulnud. Mustapalil on üheksast (teistel andmetel kümnest) ainult kahes veel kohalikud inimesed. 1949. aasta [küüditamine] jättis talud tühjaks, hiljem tulid mujalt uued inimesed asemele. Mustapali – see on Viljandi kihelkonna viimane sopp Tarvastu ja Paistu vahel.

Laulik Anna Randjärv ja rahvaluulekogujad Otilie Kõiva ja Olga Jõgever.
Foto: Ingrid Rüütel 1970. ERA, Foto 9404

Juba teejuhatajad meenutavad meile Härma sõja laulu ja soovivad üles otsida ka Härma talu, mille peretütarde pärast see Härma sõda Tarvastu ja Paistu poiste vahel kord lahti läkski.

Mustapali vanim kohalik elanik on 86aastane Mari Mallene. Ta on kortsuline ja maadligi küüru vajunud, kuid ikka veel töötab, on parajasti oapeenart puhastamas. Istume aia veerde möödunud aegu meenutama. Regivärssidega pole siin *pailut* paremini kui teistes Viljandi kihelkonna külades. Mari Mallese noorpõlves polevat enam kaasitatud. Ainult paar pulmalaulu värssi on talle vanaemalt uduselt meelde jäänud. Pisut paremini mäletab ta mardi-kadrilaulu, päris selgesti on aga meeles, kuidas laulsid hingesandid. Nagu teisedki siitkandi inimesed, arvab ta, et Tarvastus ja Holstres on ikka laulu rohkem olnud. Seal kaasitatud kauem ja Holstre santidel olnud ka rohkem sõnu.

Mari Mallene elab üksi, kuid õde ja vend käivad tal sageli abiks. Tänapäev on nad Viljandist siia sõitnud. Õde on Marist pisut noorem, kena sõbralik inimene, aga rahvalaule ta ei oska. On noorelt Viljandi lähedale teenima läinud ja väga ranges peres elanud, kus ilma lori ei sallitud ja simmanitele ka ei lubatud minna. Paremini teab külaelu, laule ja kombeid Mari vend Tõnis Mallene (70 a), aga praegu on tal vähe aega. Märgime üles ta aadressi, et teda hiljem Viljandis külastada. Tõnis Mallene arvamus mööda olnud Mustapalil vanasti see luulevärk ikka palju parem. Mustapalil olnud oma polkagi ja Aadu Reinvald¹⁷ pöörutanud igast tüdrukust laulu, kuskilt saadud ka viisid ja nii neid lauldud.

Mallese naabertalus, kuhu meid ka soovitati, pole kedagi kodus. Läheme Härma tallu, mis laulu järgi nii kuulsaks saanud. See kuulub juba Tarvastu kihelkonda. Härma on olnud suur ja rikas talu, veskikoht. Vabaks olevat ostetud juba aastal 1610. Pole ime, et selle talu tütarde pärast kord „sõda“ peeti. Pealegi olnud siin kahel korral kaheksa tüdruku ja üksainus poeg. Kummal korral „sõda“ oli ja mis aastal, see päris selgeks siiski ei saanud. Kord arvati, et umbes 90 aastat tagasi, teiste seletuste järel aga hoopis varem.

Vanaperenaine, 89aastane Anu Härmas räägib päris puhtas murdes ja jutustab usundilisi muistendeid tõestisündinud lugudena. Arvab siiski, et „mokamehe ajava manu kah“ (näiteks tulihämma kohta). Laulda Anu Härmas ei taha. Veena, kuidas tahad, aga tema muudkui kinnitab, et tema „ei esine“. Minia **Salme Alvine Härmas** (sünd 1912) on väga arusaaja ja vastutulelik inimene, keskhariidusega. Ta aitab ka ämmale selgitustööd teha, aga laulmisest siiski midagi välja ei tule.

Salme Härmas ise on pärit Mustapalilt. Ta jutustab meile paar muistendit selle küla kohta ja meenutab, kuidas kord Tarvastu ja Mustpali naised vastamisi kaasitanud. Tema olnud ainult viieaastane, kuid siiani on tal selgesti meeles, et lauljatel ja ka teistel vanematel inimestel olnud valged jakid. (See tähendab, valged jakid ei olnud

¹⁷ Tegelikult omistatakse Ado Reinvaldile ka teiste autorite laule.

mingi laulikute eriline tunnus, nagu seda mõnes varasemas kirjelduses on seletatud.) Härma talust saime muuseas ka „Härma sõja laulu“ tervikliku teksti. Ingrid kirjutas selle maha paberilehelt, kuhu see oli hiljuti kirjutatud mingist vanemast käsikirjast (vt RKM II 273, 385–387).

15. juuni

INGRID RÜÜTEL: Sõidame Rebaste küla poole. Teel peatume Hans Kaljuvee juures, keda on meile juhatatud. Mees on kole jutukas, räägib ära pool oma elulugu, enne kui meie üldse saame öieti suud lahti teha. Näitab meile oma diplomid, mis ta oma kandlemängu eest saanud, jutustab, kuidas ta koos Johannes Vareseaga, kes olnud ta koolivend, käinud kord Kiievis ning kuidas teda seal kord kutsutud kaasa mingile ülikooli peole, kus üks professor ta kannelt mängima pani, mida ta ka suure eduga oli teinud. Ka olla teda kunagi Eesti Raadios lindistatud. Hiljem aga juhtunud temaga õnnetus – ta saanud piksetabamuse. Pikne löönud tema lähedal elektritraatidesse, löönud ka tema pikali. Algul jäänud ta päris kurdiks. Aegamööda tulnud kuulmine küll osaliselt tagasi, kuid kehvaks jäänud see ikka. Toas laual seisab tal kannel, seinal ripub viiul ja kitarr, nurgas seisab lõõts. Kannel on tal praegu häälest ära, kuid selle lubab ta lasta kohalikul aednikul häälede panna. Lubame siia teinekord tagasi tulla.

Sõidame edasi Napale, kus on juhatatud meile head jutumeest Jaan Paltat. Teda pole aga kodus. Meid võtavad vastu kõigepealt kaks kärelda häälega koera ja seejärel ka perenaine Hilja Palta, kes on küll lahke naisterahvas, aga ise suur laulu- ja jutuimene ei ole. Kui midagi teabki, siis ikka mehelt kuuldud. Siiaagi lubame tagasi tulla – kunagi varahommikul, sest kümne-üheteist ajal minevat mees tavaliselt metsa tööle.

Lõpuks jõuame Rebastele. Käime paaris talus juhatust saamas. Üks juhataja on Pärdi talu perenaine, kes laulab ka ise paar rida mardilaulu. Tema juhatab meid Püks Melania juurde, kes on väga armas inimene ja kellelt saame mitu ringmängulaulu ning mardilaulu. Järgmises talus saame kokku Pillega. Nii ongi meil ring täis saanud.

17. juuni

INGRID RÜÜTEL: Täna on Valma küla. Esimene, keda külastame, on **Anna Randjärv**, väga vastutulelik naine, 77 aastat vana. Algul arvab küll, et ega tema midagi tea, aga lõpuks kirjutame ja lindistame temalt rea laule, peamiselt ringmängulaulud, aga ka mõne kohaliku laulu ja paar muud meestelaulu. Ta tuleb meiega palumata teejuhiks ja juhatab meid ilusat järveäärset teed kaudu Minna Patuse juurde, keda on eile juhatatud kui nõida. Meie ettekujutusele nõiast ei vasta ta küll sugugi. On terase loomuga, heledate silmadega sõbralik eideke, nüüd juba 85aastane ja väga haige. Esimene lause oli, et ootab varsti surma. Küsime algul laule, nõiakunstiga ei

taha peale hakata. Alguses tundub, et ta ei pea üldse viisi. Pärast laulab siiski kindlalt ja saan ka mõne ringmänguviisi kirja panna. Oll kirjutab mõistatusi. Pealekauba jutustab ta veel paar oma ennustusunenägu ja vaatab meil kätt. Me olevat ikka õnnelikud ka, muresid on ka, ja nii head meest polevat siiski kellelgi kui temal oli.

See, kuidas ta oma mehest jutustas, oli tõesti liigutav. Ka isa olnud tal väga hea – käskinud töö juures ikka vahel puhata, ütles karjastele, et nad endale värskeid kartuleid küpsetaksid, laskis lastel salaja saia küpsetada, kui ema ära oli, pühadeks mune kõrvale panna, õpetas laule ja tegi linnuhääli järgi. Tegi lastega omamoodi sportigi – õpetas neid käed puusas kükakil kargama. Nii kujuneb meil Minna Patusega juba õige soe ja südamluk kontakt. Nüüd oleks paras aeg nõiduse juurde asuda, siis märkab aga Oll äkki, et kell on juba palju ja peame ruttama teistega kokkulepitud kohta.

Seal ootab meid Ellen ja viib **Alvi** (Alvine) **Ojasoni** juurde laule lindistama. Kuigi ta on juba 91aastane, ei tea ta regivärssidest muud kui mardilaulu. Uuema laule esitab aga terve rea ja ning jutustab huvitavalt sirbiviskamisest.

Nii on jälle päev õhtus ja sõidame tagasi Viljandisse. Valmas oleks aga tööd veel küll. Näiteks juhatati meile vendi, kes kõik olevat kanged pillimehed, mängivat lõõtsa, viiulit ja kannelt.

18. juuni

OLLI KÕIVA: Päevi on jäänud väheks, aadresse saame aga järjest juurde. Täna tuleb minna nii Suure-Jaani kui Kõpu kanti. [---]

Helle Pärtel (75 a) ja tema mees Tõnis Pärtel (69 a) on küll eluaegsed koorilauljad, kuid nad tunnevad ka rahvalaule. Ühelt vanainimeselt on Helle Pärtelile midagi regivärsi taolistki meelde jäänud. Heledalt kõlava häälega laulab ta meile „Mul oli kuusi kullast poega“. Ka lindistame Helle Pärtelt ja tema mehelt Suure-Jaani karjaste huikeid. Kahjuks on meil aega liiga vähe – on kokku lepitud kohtumine Suure-Jaanis. Helle Pärtel lubab hiljem omaette kõike paremini meelde tuletada ja meile ise kirjutada.

Lõhavere asunduses külastame Lõhavere vanimat meest, 97aastast **Mart Nilsonit** (1872–1972). Ta kodu on kauni kasemetsa veerel. Ka õuel kasvavad kased. Murul kilkad mudilased, vist vana Nilsoni lapse-lapse-lapselapsed. Meile tuleb vastu Mart Nilsoni poeg Martin Nilson (67 a). Ta saab meie tööst väga hästi aru ja küllap saaksime temalt palju rohkem kui isalt, kuid vähemalt alustame siiski vanuse järjekorras. Poeg on kogu aeg juures ja aitab isale meie küsimusi selgitada. Mart Nilson on siiski liiga vana, et midagi terviklikult mäletada. Jätame nooremale Nilsonile „Rahvapärimeste Kogujad“ ja saame tõsise kaastöö lubaduse. Martin Nilsoni juurde ja üldse Suure-Jaani kanti on vaja tagasi tulla. Inimesed, kellega siin kokku puutusime, jätsid eriti hea mulje oma suure kultuurihuviga ja mõistva suhtumisega rahvaluulekogujatesse.

*Jutustaja Mart Nilson.
Foto: Ingrid Rüütel 1970.
ERA, Foto 9793*

Õhtul käisime Väike-Kõpu juhatatud inimeste juures. Üldmulje oli kehv. Vana traditsioon oli siin nagu Viljandi ümbruseski palju varem kadunud kui teistes naaberkihelkondades. Põliseid kohalikke elanikke on väga vähe järele jäänud. Endiste suur-talunike seas pole üldse poeetilise folkloori vastu erilist huvi tuntud. Küllap on alust nende jutul, kes ütlevad, et Kõpu suurtes taludes oli rumal-uhke rahvas, mammona-orjad. Erinevalt Mulgimaast polevat siin ka haridusest hoolitud. [---]

Kui lõpuks õhtul teistega bussis kokku saime, selgus, et Pille Kipparil läinud siiski hästi, vähemalt jutte ja uuemaid laule saanud ta rohkesti. Tähendab päris lootusetu see kihelkond pole, ainult regivärssidest on lage. Mõne juhatatud aadressi järgi on veel vara otsustada. Soovitajad peavad silmas tavaliselt ainult vanust, kuid sellest üksi ei aita.

18. juuni

INGRID RÜÜTEL: Sel ajal, kui Oli Aleksander Looritsaga Väike-Kõpu kandis käib, külastan mina koos Elleniga Viljandis **Marie-Magdalena Lepikut**. Ta on erakordselt arg ja häbelik ning algul keeldub kategooriliselt laulmast, eriti kardab ta magnetofoni. Kat-sun siis algul mõne viisi kirja panna. Selle vastu ta ei protesti. Pikapeale ta siiski koha-neb ja nõustub lindilegi laulma, kuigi teeb seda ikka tugevasti närveerides. Lõpuks

lindistame temalt ometi ligi kolmkümmend pala, mõne regilaulugi. Ta on eluaegne linnainimene, kuid vahel maal teenimas ja simmanitel käinud. Tema lauludest on mõni õigegi huvitav, näiteks ringmängulauluks kujundatud [regilaul] „Tilluke naine“ või laste repertuaari kuulunud „Kuutskulli tegemine“. Ka uuematest on nii mõnigi kül-lalt vana ja huvitav.

19. juuni

INGRID RÜÜTEL: Sõidame Olliga Karksisse.[---]

20.–21. juuni

INGRID RÜÜTEL: Hommikupoolik läheb ümbervõtete tegemisega. Pean korrespon-den-tide kokkutulekul andma ülevaate ekspeditsioonil kogutud lauludest. Õhtu läheb ettekannete ja muude õiendamiste peale.

22. juuni

INGRID RÜÜTEL: [---] Sõidame Kristiga Rebastele. Kristi läheb metsavahi juurde, mina käin Jaan Palta pool. Ta on kodus ja on nähtavasti juba oodanud. Naine on mõne laulu sõnad üles kirjutanud, ka on ta üles otsinud paar laulukladet. Joome jaanipäevaks valmistatud õlut ja alustame lindistamist. Jaan Palta mängib lõõtsa ja jutustab hulga muistendeid, uskumusi-kombeid ja muud. Ta on tõesti hea jutustaja ning repertuaar on esmaklassiline ja rikkalik. Mida ei küsi – ikka saan vastuse! Koos naisega laulavad ringmängulaule. Jaan Palta mäletab natuke ka emalt kuuldud kaasitust. Isa puhunud sikusarve, puhunud ikka sarvelooga heinalisi koju. Jaan Palta kahetseb, et oli alles liig väike, kui isa ära suri, muidu oleks kindlasti sarvepuhumise ära õppinud ja meilegi mänginud. Siiagi peaks tulevikus tagasi tulema. Paljud jutud jäid kindlasti jäädvusta-mata. Jahimehelugusid olla tal näiteks terve hulk, nendeni me aga üldse ei jõudnud.

Täna on lubatud minna ühe pillimehe juurde. Õhtul jätangi Anneli kojujääjate hoo-leks ja sõidame Marisega Raudna seppa **Hermann-Alfred Kukke** lindistama, kelle lõõtsa Viljandi Teeninduskombinaadi pillimeister meie palvel kuu aega varem väljas-pool järjekorda ära parandas, kes aga ükspäev oli väga turris ja meile sugugi mängida ei lubanud. Käisime siis kontori juures. Oli parajasti palgapäev. Ütles, et raadiomehed olevat ta täitsa ära tüüdanud ja ta ei taha enam maailma ees lolli mängida.

Täna oli ta meid siiski nähtavasti oodanud. Väga tõsine oli ta algul nüüdki, aga pilli tõi kohe välja ja mäng läks lahti, kuigi pill pidi olema pärast parandamist veel sisse män-gimata, lõõts alles kange. „Kuidas siis noorik ka mänguga rahule jääb?“, küsis pärast paari lugu. Vastasin, et mäng on tore. Nii tuli lugu loo järele, kuni neid sai kaheksateist. Siis arvas pillimees, et kui nii, siis võiks juba kakskümmend täis saada. Nii saigi lindis-tatud kakskümmend lõõtsalugu, peale selle veel mitmesuguseid seletusi ja andmeid.

Löötspillimängija Hermann-Alfred Kukk. Foto: Ingrid Rüütel 1970. ERA, Foto 9794

Mulle oli aga üllatuseks, et koht, kus me viibisime, nimelt endine Morna küla, kuulus mitte Kõpu kihelkonna alla, samuti nagu naabruses asuv Tõrreküla, kuhu Hermann Kukk oli asunud 10aastaselt ja kus ta oli veetnud nooruse. Mõlemad külad kuulusid Heimtali valla alla. Sündis ta aga Õisu vallas. Lõpetame lindistamise päris hilisel öhtul – alustasime ju alles kell kaheksa, siiani oli mees tööl. On jaanipäev ja küsin, kas jaanitulele ei mindagi. Sain vastuseks, et tule tegemine olevat kõvasti keelatud, tuletõrje ei lubavat. Öhtul vaatan Viljandi internaadis rõdult – eemalt paistab siiski mitu jaanituld. Endal jääb aga seekord jaanituli tegemata.

24. juuni

INGRID RÜÜTEL: Täna on ekspeditsiooni lõupäev. Hommikupoolikul võtan veel siiski ette ühe sõidu. Sai ju lubatud tagasi minna Hans Kaljuvee juurde Vana-Võitu. Kannel on tal küll vahepeal häälede pandud, kuid mehe kehv kuulmine on siiski suureks takistuseks.¹⁸ Hans Kaljuveegi on Heimtali mees. Lindistame siiski rea lugusid ja laule. Sel mehel on üsnagi kirju elulugu. Ise on ta sõdinud punaarmees, naine on vahepeal välismaale põgenenud. Hans Kaljuvee näitab tema ja ta uue mehe pilte, mis sealt saadatud. Vastu olevat ta saatnud enda pildi koos naabrinooriku ja selle tütreaga, et näe, temal ka noor naine ja tütar. Üks poegadest on tal kapten, seegi saadab pilte endast, oma perekonnast ja oma majast. Hans Kaljuvee näitab ka enda pilte, võetud küll koos lähemate sõprade ja sugulastega, küll teiste pillimeestega, küll suuremates seltskondades kolhoosipidudel. Näib, et temast peetakse lugu.

Naabritegagi, kellele ta on üürinud kaks tuba, paistab tal olevat hea läbisaamine. Üks neist – noor naine, kes parajasti õues pesu peseb, aitab mul teda algul otsida. Klopime uksele ja akendele, meest pole kuskil. Naabrinaise väike poiss ronib lõpuks väikesest õueaknast tuppa. Selgub, et meest polegi kodus. Pärast seda, kui olen tükk aega heinarõugu juures peesitanud, leitakse Hans Kaljuvee lähedal asuvalt heinamaalt loogu võtmas. Seesama naabri väike poiss ta sealt leidiski. Oleks naabrinna minusse (ja muidugi ka minu lindistamise soovi) halvemini suhtunud, poleks ma meest ilmselt täna kätte saanudki. Nii sai aga seegi lindistamine teoks tehtud. Lindistasin peamiselt mitmesuguseid vanu tantsulugusid, millest pillimees väga lugu pidas. Praegused tantsulood olevat sellised, et nagu vana tsaariaegne postihobune sörgib! (RKM II 273, 401–464)

1971. aasta ekspeditsiooni peatuspaigaks oli Kolga-Jaani 8klassilise kooli ühiselamu. Põigati ka Kõpu, Suure-Jaani ja Pilistvere kanti. Olime esmakordselt saanud osakonnale hea kvaliteediga kaasaskantava magnetofoni. See pärines Ungari firmalt Uher. Samal aastal asus osakonnas tööle ka heliinsener. Mõlemast oli just muusika helisalvestamisel suur abi. Päevikut ma ei kirjutanud. On olemas aga Ellen Liivi päevik, milles

¹⁸ Viisid saame küll enam-vähem kätte, aga tuurid kipuvad kehva kuulmise tõttu sassi minema.

leidub palju huvitavat. Ta külastas ka Anna Randjärve, keda olime Olli Kõivaga lindistanud eelmisel aastal. Tal oli vahepeal palju uut meelde tulnud, mis annab taas tunnistust sellest, et sama inimest tasub külastada korduvalt. Ellen on teinud ka väljakirjutusi tema käsikirjalisest laulikust. Selles leidub ms terviklik variant laulust „Nüüd on meil varsti jõulud käes“ (RKM II 289, 127 jj). Samuti on selles rida Laulu-Mihkli laule: Samla-Anu laul (pealkirjaga „Halliste surnuaial“), „Linakolkija“, aga ka „Tärvastu püha-vaimu poomine“, Matu oru varaste laulu terviktekst jm. Lisaks on Ellen Liiv pannud temalt kirja palju teavet Kolga-Jaani tuntud nõiast, **Serva Ellu** (Ell Savisik/Savvisik, snd 1836) kohta.

Anna Randjärv jutustab:

Nägin küll Serva Ellu. Ükskord, kui ma Märdis tüdrukuks olin, kakkusin välja peal rohtu. Tema läks mööda – ta ju Saares elas – ja hakkas juttu ajama ja õpetas mulle enese au ülendamise sõnu, et alati, kui kuhugi inimeste sekka lähed, loe neid, ja vaata, kudas kõik hakkavad sinust lugu pidama. Minul pole meeles täpselt.

Püha orja põhjatuul,
puhu kõikide viha minu pealt!

Seda ja issameie palvet tuli mitu – ma ei mäleta, kui mitu – korda ühe hingetõmbega lugeda. (RKM II 289, 488)

Ell on oma sõnu lugenud ja õpetanud lahkelt ning Anna Randjärvel oli ka ärakiri Maali Sahki vihikust, kuhu olid kirjutatud Serva Ellu nõiast. Selles on sõnad ehmatuse, kõigest hädast pääsemise, söögiisu puudumise, kurja silma, nikastuse, kurja tagasisaatmise, kehva piimaanni, põletuse, tulekahju, vere vaigistamise, luujooksja, rabanduse, patu, kurja sõna, karja õnnistuse, maarabanduse, roosi, „elajate väljalaskmise“, „kui lehm piima kätte

ei anna“ ja muuks puhuks, samuti armusõnad, kohtusõnad, tagasisaatmise sõnad, sõnad koera ja ussi hammustuse vastu. Loitse on Eesti Rahvaluule Arhiivis rohkesti, kuid unikaalne on, et need kuuluvad ühele isikule, kes neid tegelikult kasutas ja levitas, ning on kirja pandud ka inimeste poolt praktiliseks kasutuseks.

Ellen Liiv kirjutab:

„Tajun selgesti üht Kolga-Jaani folkloori omapära – usku sõna jõusse. Usku, mis ei ole veel 1971. aastalgi kadunud, ükskõik, kas seda endale ja teistele tunnistatakse või mitte.“ (RKM II 289, 530).

Leie noid Serva Ell 1910. a. ERA, Foto 10220.

1977. aastal sain kutse külastada Taagepera kapelli. Harjutamas käidi Alma ja Paul Kaidre kodus, kus toimus ka lindistamine. Salvestasin rea lugusid, sh kapelli saatel lauldud laule. Paul oli osav löötsamees, aga tema hobiks oli ka puust esemete nikerdamine ning kivist vaaside ja muude kunstiesemete valmistamine. Mulle kinkis ta ühe miniatuurse, ent igati täiusliku voki, lõngki korralikult peal. Lood olid traditsioonilised, kuid laulude sõnu oli veidi muudetud. Need seadis Alma Kaidre. Viisipillideks olid viiul ja lööts, saatepillideks kaks tuurkannelt. Lisaks basspill, triangel, lokupill ja käsitrumm. Kapelli meenutab Ants Säks (kiri koostajale, 2020):

Väga hea on kuulda, et meie kapelli loomise ajalugu mäletatakse ja tutvustatakse ka edaspidi järeltulivatele põlvkondadele. Suured tänud ka Ingrid Rüütli, olgu ta tuhandest tänatud ja palju tervisi. Ütlen uhkusega „meie kapell“, sest mina olen üks selle kapelli algusaastatest järelejäänud ja veel tegutsevast liikmest. Kui kapell alustas 23. aprillil 1972. a, siis võttis ema mind poisikest kapelli kaasa ja Paul Kaidre hakkas mõtlema, mis pilli mina võiksin mängida. Paul tegi siis selleks lokulaua ja prooviti, kuidas ma sellega hakkama saan, kas rütmi pean. Juunis saigi minust täieõiguslik kapelli tegevliige. See oli minu nooruspõlve kõige ilusam aeg.

1980 a sai kapelli nimeks Jauram ja hiljem tarifitseerimiste käigus ametlikuks nimeks rahvamuusikaansambel Jauram, mis tegutseb tänaseni. Kõik liikmed on vahetunud, peale minu. Hoiame tänaseni oma repertuaaris elus ka kapelli toonaseid lugusid. Käisin eile ema pool ja lugesin Teie [Kadri Tamme] kirja ette, ema oli väga liigutatud ja tänulik. Ta saab augustis 97 ja on praegu täie tervise juures. Sellel 1977. a lindistusel ei saanud mina kahjuks osaleda, sest teenisin aega nõukogude armee, aga oli hetki, kus ma armeest puhkusel olles sain ka kapelliga esinemas käia. [...] Vabandust pika sissejuhatuse eest, kuna see puudutas mind isiklikult ja tõi uuesti minu noorusaja mälestused esile, seda enam, et olen Jauramis tegev siiani.

1977. aasta sügisel külastasin kapelli (seekord laiendatud koosseisus) Aino Strutzkini ja Eesti Raadio bussiga. Seekord tegin kapelli liikmetega pikema intervjuu (RKM, Mgn ER 37). Sellest on väljavõtteid ilmunud plaadikogumiku „Viljandimaa rahvalaule ja pillilugusid“ sissejuhatuses (2021). Külakapellides kasutati sageli mõnd omatehtud pilli (näiteks jauramit), Paul Kaidre aga oli valmistanud lisaks jauramisele ja trummidele mitu omapärast instrumenti (lasspilli, basspilli, lokupilli, põispilli). Kapell oli 1970. aastatel väga populaarne, esinemas käidi nii kohalikel kolhoosipidudel kui ka vabariiklikel rahvapillimuusika üritustel. Kapell on vahetunud osalejatega aktiivselt tegev tänaseni, esinemisraadius on laienenud ka naabermaadele.

Kapelli ajalugu tutvustab 2007. a ilmunud brošüür „Jauram läbi aegade ja helide“ (Kannukene & Lepik 2007).

1978. aastal tegin pikema intervjuu pillimehe ja rahvakunstiansambli Torupill juhi Johannes Tauliga (RKM, Mgn II 2999). Allpool avaldatud lühendatud versioon sellest ilmus tema juubeli puhul ajalehes Sirp ja Vasar 23. juulil 1982.

Plaadistamine Riigi Ringhäälingus. Marie Paemurd, Juuli Ott, Mari Kilu, Liisu Tamp.
Foto: Peeter Parikas 1936. ERA, Foto 827

Helilindistamine Helme kihelkonnas Riidajas. Laulab Aleksander Veerme.
Foto: Ellen Liiv 1962. ERA, Foto 6121

VILJANDIMAA RAHVALAULUD 20. SAJANDI ALGUSES. Laulude sisust ja taustast

Regilaulud

Regilaulud olid 19. sajandi lõpus ja 20. sajandi alguses taandumisfaasis. 1870. aastate paiku sündinud Kolga-Jaani laulikute Juuli Otil, Kadri Asul ja Maria (Marie) Sepal oli veel side elava pärimusega (vt ka Oras 2017; Viidang 1997). 19. ja 20. sajandi vahetusel ja 20. sajandi alguses sündinud inimestelt jäädvustatud regilauludest olid nende nooruses algses funktsioonis kasutusel peamiselt vaid mardilaulud ja hällilaulud.

Kolga-Jaanis, aga ka Mulgimaal mäletati veel lõunaestilise refrääniga maagilist lõikuslaulu, milles lõikust püütakse kergendada sõnumise ja manamisega.

*Lõpe, lõpe, põllukene,
helele, helele... [---]
Kui sa'i lõpe, siia jätan,
siia jätan sirgu süia,
sirgu süia kärbi käia,
tedrele teha pesida.
(ERA, PI 49 B2)*

Seda olevat lauldud veel põllulgi (nr 59).

Anna Ritson Paistust mäletas hingesandiks käimist ja laulmist (nr 232). Üldiselt oli regilaul Lõuna-Mulgimaal kauem säilinud kui Põhja-Viljandimaal.

Regilauludest võib leida muistseid, ammu tähenduse kaotanud kujundeid. Mardid ja kadrid on tulnud taevast, läbi märja soo ja saju.

*Mart on tulnud kauge'elta,
ümber see ilma ümera,
ümber see kuu kumera,
läbi soo sipa-sopa,
läbi luha lipsa-lopsa.
Tuhat näinud tullessagi,
sada siia saiesagi.
Lumi on rikkund loogakirja,
sadu rikkund saaniteki,
ärmatis ia obuse. (Nr 53)*

Analoogseid kujundeid võib leida erinevate rahvaste lauludest, kus räägitakse võõraste saabumisest, mh näiteks mordva pulmalauludes. Tulek teispoolsusest läbi sellega kaasnevate takistuste oli tähenduse ammu kaotanud. Säilis aga teadmine martide või-mest taluperele õnne ja jõukust tuua, kuigi sellessegi ei tarvitsetud alati enam uskuda.

Kolga-Jaanis mäletati ka kiigelaulu, milles kiik ootab kindaid jm ohvriandeid tänuks kiigutamise eest.

*Kiike kihab kindahaida,
älli äida säärepaelu,
aluslauda andemida.*

Neiu lubab, et kiik saab neid siis, kui öde-venda pulmad teevad. Seejuures on huvitav, kellega abielu sõlmitakse:

*Õde saab sõjapäälükule,
vend võtab vene karjanaise.* (ERA, PI 49 B 1)

Esimene on ilmselt fantaasia, teise puhul võidi aga küll silmas pidada mingit reaalsust karjanaist. Laulja vastandab tulevast vennanaist tema õe uhkele valikule. Karjanaised tulidki sageli mõisa tööle mujalt, kuid harva neid vaeseid võõraid tüdrukuid kositi.

Tarvastu pulmalauludes kohtame kunagise veritasu tavaga seotud sõnakera kujundit, mis pidi abielunaise sugulastele veeteed kaudu sõna viima tema halvast kohtlemisest mehekodus. Sõnakera kujund on säilinud Jaak Üpruse mõlema tütre isalt õpitud pulmalaulu variandis, kuigi laulude sõnastuses on märgatavaid erinevusi (nr 206, 220). Ühine on seegi, et samas laulus pöörduakse õpetussõnadega nii peiu kui pruudi poole, mis viitab asjaolule, et pulmalaulude taandumisjärgus võis pulmas ollagi üksainus pulmalaulik.

Mütoloogiliste laulude hulgas on mõistatusliku sisuga laule, nagu „Loojale loole“, milles Looja paralleeltegelastena esinevad mõnes variandis Maarja, teistes aga Kalev. Vahel süttib heinakuhi põlema ning Kalev tuleb seda kustutama. Kui Looja ja Maarja jälgedesse jäänud kulda võib seletada kristliku õpetusega, siis orjade, sulaste, vaeslaste jälgedesse jäänud kulda võiks ehk samuti seletada nendelt saadud vaimse pärandiga.

Juuli Oti repertuaaris oli teinegi laul, kus mainitakse Kalevipoega – „Suisa suud“. Neiu läks Sulevimäele, kus tuli Sulevipoeg, paralleelvärsis Kalevipoeg, kes küsis neilt „suisa suud“. Siin kehastab Kalevipoeg ilmselt varafeodaalset ülikut. Neiu tappis ligitikkaja, mispeale vanemad kiitsid ta teo heaks.

*Ole terve, tütrekene,
oma au kaitsemasta,
suurta koera surmamasta.* (ERA, PI 29 A1)

Mõistatuseks jääb orjade jälgedesse jäänud kullast kasvanud neiu (nr 5). Kuld jälgedes on laulus tunnuslik sümboolne kujund, sellest kasvanud neiu aga on haruldane ja kuulub ilmselt lauliku fantaasia hulka. Ehk heiaustus talle mälus motiiv laulust „Kuldnaie“ ja „Tae-vastes kosilastes“ esinev motiiv kanast või tedremunast kasvanud neiu. Regilauludes pole ootamatud assotsiatsioonid haruldased. Kes soovib, võib siin näha põlvkondade järjepidevust: esivanematelt saadud kullateradest kasvab uue põlvkonna laulik, kes neid kullateri edasi kannab.

Maria (Marie) Sepa laulude hulgas on mh mütoloogilise taustaga „Ema haua“, mis põhineb muistsel uskumusel, et surnud jätkavad elu maa all Toonelas ning nende lapsed võivad kriitilistes olukordades nendega suhelda. Kuid hauatagusest maailmast ei saa keegi tagasi (ERA, PI 44 B1).

„Tillukese teomehe“ laulus (nr 114) on säilinud elemente tekkemuistendilise taustaga pulmalaulust „Nutust järv“, kus isakodust lahkuv neiu nutab seinad märjaks ja tema pisaratest tekib järv. Nutust märjad seinad viitavad samale pulmalaulule. Tilluke teomees on muidugi regilauludele omane liialdus ja osalt alliteratsioonist tingitud, ilmselt on jutt ikkagi noorest poisist. Kadri Asu variandis on „Nutust järve“ motiiv säilinud tervikuna.

*[---] Sinna tekkis tiigikene,
kasvis kalajärveke.
Sealt sai küla karjal juua,
hobuvarsel ojuda.*
(ERA, PI 50 B1)

Astraalmütoloogilise taustaga „Suure tamme“ laul on mõtestatud ümber põlluharija mentaliteedi kohaselt: suur tamm – maailmasammas – raiutakse viljeluskultuuris maha agraarühiskonna inimeste elu turvaliseks muutmiseks (Sarmela 1996). Kosmosele toeks olnud maailmasambast on saanud nuttev tamm, kes tunneb end tarbetuna ja ootab maharaiujat. Laulja kuus venda raiuvad tamme ja sellest tehakse mõndagi põllumehele vajalikku (nr 118).

Enamik regilaule püsis perepärimusena. Lihtsate, ühe kuni kahe värsi pikkuste viisidega anti edasi poeetilisi sõnumeid isakodust ja lapsepõlvest, mehekodust ja mõisaajast, tööst ja loodusest, laulust ja laulmisest. Regilaulud püsisid kauem perepärimuses edasi kantud soololauludena. Viisid varieerusid sageli vastavalt sõnadele ja neid lauldi sõnärõhke säilitades (nr 2, 6 jm), kuid oli ka skandeerivaid meloodiaid, milles sõnärõhud kanti üle vastavalt kindlatele meetrilistele rõhkudele (nr 4, 5). Mardi- ja kadrilauludes, mida lauldi kooris ilma eestütlejata, püsis viis tavaliselt muutumatuna.

Säilinud regilaulude seas olid valdavad lüürilised naistelaulud. Kuri mehe kodu on regilauludes sagedane motiiv, mis vastandub helgele isakodule ja rõõmsale neiu põlvele. Kui isakodust, vanematest ja õdedest-vendadest räägitakse lauludes tavaliselt soojalt, siis noor naine süüdistab tihti vanemaid, kes on pannud ta halvale (vaesele, kurjale või joodikule) mehele. Siin kajastub ka reaalne tava, mille kohaselt just vanemad valisid tütrele mehe. Traagilisi lahutatud armastusi tuli ette ka tavalises eesti talupojaühiskonnas, mitte üksnes rüütliballaadides. Aga lauludest jääb mulje, et kui abielu osutub õnnelikuks või vähemalt rahuldavaks, siis naised lepivad olukorraga ja eriti ei nurise. Enamasti said nad ruttu ka emaks ja sulandusid pereellu.

Vaelslapselaules avaldub tava, mille järgi orvu pidid kasvatama üles lähisugulased. Laulus nr 6 kaebab aga neiu, et sugulased ei võtnud teda omaks, jätsid ohaka hoida

ja kasteheina kasvatada. Kuid ka need ei hoolinud temast ja orvukesest sai mõisa teotüdruk.

Enamasti leitakse tuge just loodusest. Kui vanemad ei anna pojale hobust, et pulma minna, leiab noormees loodusest abi ning laulust elurõõmu.

*Läksin alla einamaale
eindest tegin obu omal,
kasteenast kabjad alla,
raualehest rauad alla,
takjalehest naglad alla.
Õissa poisid, õisa pulmad!*
(ERA, PI 30 A2)

Naistelauludes pole laul ja töö omavahel vastandatud. Laulud saadakse looduses tööd tehes, aga ka kodus kangast kududes.

*Arus eina niitessagi,
luhas loogu võtessagi,
kurus kuhja luuessagi,
kodo kangasta kodus.*
(ERA, PI 48 A1)

Regilauludes segunevad omapäraselt otsesõnu väljendatud reaalsused ja luulekujundid, mida ei saagi võtta sõna-sõnalt. Peab tundma üldisemat regilaulu kujundikeelt, et neid mõista. Kuid alati jääb ruumi subjektiivseteks mõtestamisteks. Kui teopoiss ütleb, et tal on taevas söögilauaks ja meri joogikapaks, siis nii väljendab ta oma vaesust ja üksindust (nr 29). Vaeslaps väljendab oma muret ja õigusetust öeldes, et ta viiakse metsast mehele: talle ei peetagi pulmi ja sooja huumoriga loob ta kujutluspildi, kuidas terve mets oma elanikega tema pulmades osaleb: metsapuud on ta pulmalised, kased valged kaasanaised, jännes on peiupoiss, rebane roategija, sööt on söömalaud, põllupeenar istepink jne (nr 113).

Regilauludes ei tunta sõnu *armastama* ja *armastus*, küll aga *armas* ja *kallis*. Näiteks „Venna sõjaloos“: „Kas on sõjas naine armas, / naene armas, kaas või kallis?“ (ERA, PI 47 A1). Vend (või kaasa) vastab, et sõjas on armas hoopis haljas mõõka, kallis kangepea hobune, kes päästavad mehe sõjast.

Hilisemas traditsioonis on naiste ja meeste laulude piirid hajunud ning ka mõned meestelaulud püsisid kauem naiste mälus. Seda nägime juba pulmalauluvariantide puhul, kus tütreid pärisid laulu isalt (nr 206 ja 220). Mehed pulmalaulikutena esindavad omakorda aga hilisemat traditsiooni, algselt olid pulmalaulikud üldiselt naised. Selma Männik Suure-Jaanist mäletab oma vanaisa laule (nr 95 ja 96). Mõnigi laul omandas siirdeperioodil uusi funktsioone. Laulu „Sillad soodele“ on Selma Männiku vanaisa laulnud tema nooremat õde hällis kiigutades. Algselt meestelaul „Tilluke teomees“ on

salvestatud Kolga-Jaani laulikult Marie Kortsult, kes oli selle õppinud ühelt mehelt oma kodukandis Karksis. Jaan Kask Suure-Jaanist oli sama laulu, samuti laulu „Metsast mehele“ õppinud emalt. Tema „Nuttev tamm“ esindab aga ehedat meeste traditsiooni. Jaan Parm oli laulu „Mallele magama“ meelde jättnud onult. Oli muidki regilaule, mis olid kandunud edasi meesliini pidi.

Varem olid ühe-kahesõnalised refräänid (nt kaasike, kaske, kaasike-kaanike; märti, märti-santi; katri, katri-katri; kiigale) iga värsi lõpus iseloomulikud vaid töö- ja tavandilauludele, vahel ka mängulauludele ning need ei tekitanud stroofilist jaotust.

Regilaulude hilisemas staadiumis liitus lauludega uusi pikemaid refrääne, mis moodustasid erinevaid stroofistruktuure. Selline on Jaan Kase „Nutva tamme“ laulu (nr 118) refrään ja stroofiehitus (AARA)¹⁹. Sama struktuuri edasiarendus (ABRB) ühes erineva refrääniga on tema „Tillukese teomehe“ laulus (nr 114). Ka muudes lüürilistes lauludes leidub ebatavalisi asemantilisi refrääne. Täiesti erandlik, ainukordne ja mõistatuslik on lühirefrään *ee-kresla*, mis liitub igale värsile nagu vanad regilaulurefräänid („Orjade rada“, nr 5). Värsile järgnev pikk refrään muudab laulu stroofiliseks.

*Pisikene punane põrsas,
hüvvalaane, paabelaane,
hai trilladi apsapsaa,
laane hõõve poo.*
(„Pisike punane põrsas“, nr 244)

Siirdevormilistes lauludes võib refrään liituda värsipaarile.

*Kelle tuba mäe otsas?
Riiska tuba mäe otsas.
Piis pidu, roo marju,
viru vitsa einäput'ke,
pilleroo, silleroo!*
(„Kelle tuba?“, nr 7)

Refräänsõnad võivad aga olla pikitud ka värssi.

*Oh mina vaene, joeda, orjalapsi, joeda,
hai lii loo, orjalapsi jo!*
(„Tilluke teomees“, nr 29)

Omapärane on regilaulukontaminatsioon „Joodikul mehel“ + „Kasvatus asjata“. See oli tuntud üle Eesti põhiliselt kirjakeelsena, ühe ja sama meloodiaga ning suhteliselt stabiilse tekstiga. Ka mõned iseloomulikud detailid sõnastuses on väga püsivad.

¹⁹ Lauluvärsid on tähistatud tähtedega A, B jne, refrääniread tähtedega R, R₁, R₂ jne.

Regilauludes on mõte üldjuhul ühe värsi piirides, järelvärsid varieerivad seda. Siin jaotub aga tekst värsipaaridesse, mille teine värss arendab vahel mõtet edasi (Oh mina vilets, miks ma läinud / joodikulle mehele; võtab vembla, annab mulle / mööda pihta pikuti jne). Ka nii avara heliulatusega funktsionaalsel harmoonial põhinev meloodia on regilauludes tavatu. Viis sai hiljem tuntuks V. Jürissoni vaimuliku taustaga luuletusega „Tähekene, miks sa vilgud“ (vt Tamman 1913: 41, märkusega [tekst] W. Jürisson, rahva-viis), kuid oli kõnealuse tekstiga levinud juba varem (vt Rüütel 2015: 45). Rahvapärase variandi pealkirjaga „Joodiku naine“ avaldas Karl Ruut oma „Kooli laulude kogu“ II osas märkusega „Rahvaviis“ ja „Rahvalaul“ (Ruut 1910: 10). Kolmest nelikvärsist koosnev tekst sisaldab mõningaid värsse, mis pole laiemalt levinud ja on ilmselt kohendatud koostaja poolt. Samuti on lisatud teine hää.

Laulu päritolu pole teada, kuid selle alkoholismi-vastane sisu ja moraliseeriv toon võivad viidata vennastekoguduse või mõne muu koguduse traditsioonile. Kuigi „rahvalaulude laulmist peeti halvaks, sest nende „häviväärsete“ laulude laulmine polevat piibli-sõnaga kooskõlas“,²⁰ läks vennastekoguduse kaudu mõnigi laul suulisse traditsiooni. Näiteks Märt Mohni²¹ pikast, üheteistkümnest neljarealisest lõppriimilisest salmist kuueks riimita värsipaariks ümber kujunenud filosoofiline mõtisklus „Meie elu“ („Kui mina alles noor veel olin, lapsepõlves mängisin“).²²

Regivärsse leidub ka trükitud laulikutes. „Laula, kuni elad“ (nr 58) ilmus ligilähedases sõnastuses mitmes väljaandes. Ado Grenzstein (1828: 8–9) avaldas teksti koos kahe Audrust pärit rahvaviisiga oma „Kooli laulmise raamatus“. Sama tekst koos erineva viisiga ning märkusega „Eesti rahvalaul Põltsamaalt. Herder-Hupel'i järele K. A. Hermann. Rahvaviis“ ilmus K. A. Hermannil Lauulu ja Mängu Lehes (Hermann 1885: 27–29). Sellises sõnastuses on see avaldatud ka teistes väljaannetes (vt ka Täielik rahvalaulik 1934: 105). Trükised ja koorilaulud on kindlasti mõjutanud laulu mälus püsimist, kuid lauluga liitunud erinevad meloodiad viitavad selle suulisele levikule.

Uuemad laulud

Kogumikus domineerivad uuemad, lõppriimilised salmilaulud. Paljud tekstid pärinevad trükiallikatest. Rahva lugemisoskus oli üldine ja trükitud laulikud laialt kasutatavad. Neis avaldati ka suulisest pärimusest lähtunud rahvalaule. Viimastes polnud lõppriim obligatoorne, mis on neid üheks kirjandusliku algupäraga luuletustest eristavaks tunnuseks. Kuid ka algselt lõppriimilistest trükitekstidest läksid suulises käibes mõned riimid kaduma. Laule kopeeriti käsikirjalistesse laulikutesse, mis aitasid vajadusel sõnu meenutada.

Laulud levisid koolide, kooride, eriti aga paljude odavate väikeseformaadiliste laulukogumike kaudu, mis olid alates 19. sajandi kolmandast veerandist rahva seas väga populaarsed. Viimast näitab juba seegi, et paljud neist ilmusid mitmes trükis. Kõrvuti anonüümsete kogumikega olid tuntud Friedrich Brandti, Jaan Liivi, Hans Rincki, Mats Tõnissoni, Jaan Elkeni jt tuntud koostajate laulikud. Neis leidub koostajate omaloomingut ja tõlkeid (peamiselt saksa keelest), rahvalaule ja ka teiste autorite varem ilmunud luulet (lähemalt vt „Eesti uuemad mängulaulud ja XIX sajandi lõpupoole ja XX sajandi alguse laulikuteliteratuur“, Rüütel 1980: 10–20).

Brandt avaldas peamiselt saksa keelest tõlgitud tekste ja omaloomingut, Liiv ja Rinck nii rahvasuust korjatud kui ka omaloodud laule, Tõnissoni arvukad kogumikud, nagu ka paljud anonüümsed laulikud, olid sisult väga kirevad ning allmärgust „Rahva suust“ ei saa alati tõsiselt võtta. Käesolevas raamatus avaldatud laulude puhul on püütud viidata eelkõige varasematele allikatele ning nendele, mis oluliselt mõjutasid laulude hilisemat levikut rahva seas, kuid alati ei saa esmaandmetele kindel olla. Eesti Rahvaluule Arhiivis leiduv trükitud laulikute kartoteek ning elektroonilised andmebaasid ESTER ja DIGAR olid siin suureks abiks, kuid et puudub laulude algusriidadest lähtuv koondregister, pole kõikide laulude esmaväljaandeid võimalik kindlaks teha ja viidatud allikas ei tarvitse iga-kord olla esmaallikas. Näiteks võis laul ilmuda esmalt hoopis mingis ajalehes või ajakirjas või vähetuntud kohaliku levikuga väljaandes.

Uuemate rahvalaulude levikuaega aitasid oluliselt pikendada 1920.–1930. aastatel ilmunud grammofoniplaadid (vt Kelly & Sepp 1988) ja laulikud. Üks selliseid oli „Täielik rahvalaulik. Kogu praegusaja lauldavaid laule“, 1934. Viimases ilmusid koguni seitsmeteistkümnelt käesolevas kogumikus avaldatud laulu tekstivariandid. See tõendab, et need laulud olid ka 1930. aastatel veel rahva seas populaarsed.

Noodiväljaandeid ilmus märksa vähem ja nooti lugeda enamik inimesi ei osanud. Viisid liitusid suulises käibes ning nende algupära on raske tuvastada. Midagi loodi ise või õpiti vanematelt, midagi jäi meelde koolipõlvest, midagi tõid kaasa vene sõjaväest koju saabuvad sõdurid. Lauuviise saadi ka pillilugudest, samuti naabritelt – Mulgimaal eriti lätlastelt, kellega suhtlemine oli elav. Palju saksa viise läks käibele varasematest kooli-laulikutest, kus saksa laulud olid valdavad (vt Rüütel 2015: 39–61). Kindlasti mängisid

²⁰ http://opetaja.edu.ee/eesti_muusika/texts/text5.htm

²¹ Märt Mohn (1811–1872) – Kreutzwaldi kaastööline, populaarse laulu «Kui ma alles noor veel olin» originaalversiooni autor.

²² Märt Mohni pikem käsikirjaline luuletus pärineb 1840. aastast. Selle üheteistkümnelt realise lõppriimilise salmi asemel on rahvapärases versioonis vaid kuus 2realist riimita salmi, kusjuures osa neist pole algtekstist täpselt üle võetud, vaid on ümber töötatud, nii et on säilinud vaid üldine mõte. Üldiselt tuttavaks sai laul pärast selle ilmumist „Eesti Postimehe kalendris 1877“ 1876. a sügisel. Fr. R. Kreutzwald on koostanud 12 laulu sisaldava vihiku pealkirjaga „Estonische lieder, gedichte von Märt Mohn“. (EKLA, f 64, m 7:4)

rolli ka kooride ja pasunakooride repertuaarid. Vanu meloodiaid sobitati uutele tekstidele. Rahvasuus varieerusid nii sõnad kui viisid.

Rahvalike laulude noodiväljaannetest väärub eraldi esiletõstmist Porkuni kooliõpetaja Jaan Elkeni 1906. aastal ilmunud „Ringmängud nootidega. Eesti noorerahva suust üleskirjutatud ja neljahäälele seadnud J. Elken“. See sisaldab vaid kaks laulu (nr 12 ja 22), millele rahvapäraseid vasteid ei leidu. Eessõnas märgib koostaja: „...Kirjutasin need ringmängud mängijate suust nende oma viisidega ja sõnadega ja saadan nad jälle mängijate sekka tagasi. Sõnad on mõnest kohast natukene silitud.“ Sama võib ehk öelda viisidegi kohta. Elkeni üheks eesmärgiks oligi laulude ühtlustamine: „Pulmad, varrude ja muud lõbupidud, kus noori inimesi koos, on ringmängud armsam ajaviide, millest ka vanemadki inimesed osa võtavad, aga oh häda, mis sagedaste näha: pidulisi mitmest nurgast koos, üks oskab küll üht ja teine teist mängu, pealegi mitmed teisendid sõnade ja viisi poolest ja „mäng ei loo hästi“. Hoopis parem lugu on, kui ühe nurga mängijad isekeskis mängimas on [---] ja püütakse ka mõnesse kohta kõrvakuulmise järele teist ja kolmat häält kaasa laulda, aga tulevad ka kohad, kus umbkaudne kokkukõlastus kõrva ei meelita“ (Elken 1906: 4). Selles selgituses oli rida olulisi andmeid tollase ringmängude traditsiooni kohta, mh seegi, et püüti saatehääli improviseerida. Et keegi oleks laulumänge edaspidi praktiseerinud Elkeni neljahäälses noodiseades, ei tahaks siiski uskuda. Aga mingit tuge ka mitmehäälele laulmisele võis siit ometi saada. Elkeni kogu sisaldab 35 lauluteksti nootide ja mängukirjeldustega ning küllap oli väljaandel oma roll nende edasisel levikul. Üksi käesolevas kogumikus leidub vasteid kaheksale Elkeni laulule: nr 4 – „Oh sa kena tammeke“, nr 11 – „Vares vaga linnukene“, nr 19 – „Viis vanatüdrukut“, nr 20 – „Üks noormees otsib pruuti“, nr 21 – „Teistel kõigil naesed“, nr 24 – „Noor veel olin“, 26 – „All Käravete külas“, nr 35 – „Aadamil oli seitse poega“. Võib olla, et Elken mõnele neist ise ka mängukirjelduse kombineeris, kuid enamik on olnud kasutusel tegevusega mängudena. 20. sajandi alguses muutusid valdavaks just vahetantsuga ringmängud ja paljud 19. sajandi teise poole tegevusega mängud jätkasid oma eksistentsi muutunud kujul. Peale viimase ongi need kõik käesolevas väljaandes vahetantsudega ringmängud. „Noor veel olin“ on vahetantsuga kirja pannud juba Elken.

Üks esimesi, kes kasutas arvukalt eesti rahvalaule oma koolilaulikutes, oli Karl Ruut. Üks varasemaid ja viljakamaid rahvalaulude kooriseadete autoreid oli Karl August Hermann, kes avaldas neid oma Laulu ja Mängu Lehes, väljaandes „Eesti rahvalaule segakoorile“ I–III jm.

Uuemaid rahvalaule lauldi pere ringis õhtuti käsitööd tehes või muidu omavahel olles, üksi karja hoides, sõjaväeteenistuses, koolis õppetööväliselt jm, eriti levisid need aga simmanitel ja muudel lõbustuslikel kooskäimistel. Rahvas oli liikuvam kui varasematel aegadel, käidi linnas tööl, kodust eemal koolis jne. Seetõttu segunes erinevate piirkondade lauluvara ja paljud laulud olid tuntud üle maa. Sellele aitas oluliselt kaasa kirjaõppus ja trükikirjanduse lülitumine traditsiooniprotsessi.

Laulud ajaloosündmustest ja ühiskondlikest vastuoludest

Pole kustunud mälestus mõisaajast ja orjuse lõppemisest. Isa või vanaisa mälestused mõisaajast oli levinud mall erinevate autorite luuletustes, tuntuimad on Mihkel Veske „Isa sõnad“ („Minu isa ütles mulle / prii on jälle meie maa“) ja Carl Robert Jakobsoni „Pole kadund“ („Mul lapsepõlves rääkis / mu isa silmaveel“). Eeskätt koolilugemike kaudu üle Eesti tuntuks saanud Juhan Weitzenbergi luuletuses „Tõnis Laks ehk eestlaste isamaa“ (ilmunud esmakordselt 1862)²³ kajastuvad pärisorjuse kaotamise järgse väljarände võlud ja valud (lähemalt Rüütel 2017: 81–91). Viljandimaal tehti laulu saatel ringmänge. Lauluna vähem levinud oli sama autori „Vana opmani nutulaul mõisavalitsust käest ära andes. Jüripäeval 1861“ (ilmunud 1864). „Laksi Tõnise“ neljarealiste salvide värsimõõduks oli trohheus, mis oli ülekaalus ka uuemates rahvalauludes ning teksti sobitati eri maakohtades erinevate rahvaviisidega. „Vana opmani nutulaulu“ värsimõõduks on rahvalauludes haruldasem jamb ning salmid koosnevad kuuest, koos refräänridadega aga koguni üheteistkümnest värsist, meloodiastroof vastavalt 15 fraasist, mis pole eesti rahvalauludele omane (nr 65). Weitzenbergi originaal on kuueosaliste salvidega, refräänita, märkusega, et seda tuleb laulda viisil „Võe! kes seal põesas kosisab?“ ehk „Kai, kurat! / kasi keldrisse!“ Viimast on esitatud kontsertprogrammides, näiteks Viljandis Tarvastu mängukoori kontserdil 1889. aastal helilooja Franke valsi viisil.²⁴ Laul on olnud populaarne Võrumaal²⁵ ning Võru Teataja annab ka teada, kes oli opmani prototüübiks: „Laulu sangar, prototüüp „Vana hopmann Jüri“ Alatskivil, kui jõle ja tige mees rahvale, olevat igalt kolmelt sõnalt ikka „kurat“ kinnitanud, ning sedaviisi kogu oma ametiaja keskel...“ (Võru Teataja, 11. november 1935).

„Vana opmani nutulaulu“ oli rahvasuus teisi viise. Siin toodud refrääniridadega viisi on segakooriseades avaldanud J. Elken oma esimeses laulikus, viisi autorit pole märgitud (Elken 1905: 31–32). Siinses kogumikus toodud variandi esitaja Viktor Kivirand oli laulu õppinud ja sõnad kirja pannud ajateenijana ühelt Võru noormehelt. Ajateenistus oligi üks laulude leviku vahendajaid ning Eesti Rahvaluule Arhiivis on rohkesti ajateenijate ja sõdurite käsikirjalisi laulikuid.

1905.–1907. aasta mässuaegadest pärit laulu „Mõisad põlevad“ mäletati nii endisel kujul kui ka uuenenud versioonis. Marta Vist Suure-Jaanist jutustab selle laulmisest nii 1905. kui ka 1917. aastal (nr 70). Pärast maaseaduse vastuvõtmist 1920. aastal muutus mõisamaade jagamine rahvale reaalsuseks.

²³ Levinud oluliselt C. R. Jakobsoni „Kooli lugemise raamatu“ kaudu (vt Jakobson 1901: 83–84; viisiga vt Elken 1905: 30).

²⁴ Vt Sakala, nr 8, 25. veebruar 1889.

²⁵ „Hopmanni nutulaul“ oli samuti omal ajal Võrumaal ja eriti Kanepäas väga populaarne ja lauldav viisil „Kai, kurat! kasi keldrisse!“. Võru Teataja, 11. november 1935.

*Saksad surevad, mõisad jagatakse,
metsad, järved, maad saavad rahvale.
Landesveeri salgad ja parunite malgad
eesti vahvad sõdurid neid murdvad kõik!*

Laulu meloodia sai baltisakslaste seas tuntuks tekstiga, mis räägib Grünewaldi metsa-oksjonist (Rüütel & Kokamägi 1970: 180–181). Aastast 1888 hakati Otto von Bismarcki eestvedamisel Berliini metsastatud ääremaid müüma kohalikule eliidile ehituskvartali-teks, mis aastal 1920 liideti Berliiniga.²⁶ Laul levis eriti 1892. aastal Berliini Adolf Ernsti Teatris lavastatud laulumängu kaudu,²⁷ mille meloodia seadis Franz Meissner ja sõnad Otto Teich, kes ka laulu propageeris.²⁸ Eestis on olnud populaarne reinlendriivisina. Ülal toodud nelikvärssi lauldi selle refrääniosal. Meloodia levis Saksamaal erinevate šlaagri-tena. Viis lähtub ühest Saksamaal ja Austrias 16.–19. sajandini tuntud paaristantsust, mis sisaldab valsi, šottiši ja kõnnisamme ja mille juured lähevad tagasi koguni 14.–15. sajandisse.²⁹ Eesti reinlender on koreograafialt sellest erinev.

Laulus „Tal’nast Rahumäele“ (nr 16) leinab neiu oma kallimat, kes oli poodud Rahumäe männi külge. Laul kajastab ilmselt arveteõiendamist 1905. aasta mässust osavõtnutega. Laul oli levinud suuliselt ja käsikirjaliselt üle Eesti, eriti Põhja- ja Lääne-Eestis (Mälk & Rüütel 1970: 146). Kogumikus avaldatud variant kandus Viljandimaale otsekontaktide kaudu Tallinnast. Selle kohta, et Rahumäe teeäärne männitukk oli 1905. a mässajate hukkamispaigaks ja ühe Rahumäel tee ääres kasvanud männi juures lastud maha või poodud mässuga seotud inimesi, on nii kirjalikke andmeid kui ka suulisi pärimusi (samas). Laulu lauldi enamasti samal, ilmselt ühel vene sõdurite marsilaulu viisil³⁰ nagu ka laulu „See Vene riigi seadus on ropp ja roojane“.

Sotsiaalsete suhete teemat käsitlevad Marta Visti laulud „Karja Tõnu“ (nr 72) ja „Oh mina vaene orjapoissi“ (nr 74). „Karja Tõnu“ ja vaese orjapoisi motiiv esinevad erinevates siirdevormiliste lauludes, kuid antud sõnastused on individuaalsed.

Ühiskondlik temaatika sisaldub ka lauludes, milles pilgati linna hõlbuma elu peale läinud ja tulusamasse abieluranda ihkavaid tüdrukuid. Linnas mindi sageli õmbluskooli. See oli 19. sajandi lõpus ja 20. algusaastatel peamine naistele sobilik elukutse omandamise võimalus linnas. Pilkelaule tegid noormehed ja neil olid selleks omad põhjused. Linnaminek suurendas sotsiaalseid vahesid ning löi teravamalt „meie“ ja „nemad“ vastanduse, aga ka „rohelist viinamarjade“ efekti (peame halvaks, sest ei küüni). Põllumehe ametit peeti ikka kõige ausamaks ja taluperenaise staatust naistele kõige sobivamaks.

²⁶ <https://en.wikipedia.org/wiki/Grünewald>

²⁷ [https://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_Ernst_\(Schauspieler\)](https://de.wikipedia.org/wiki/Adolf_Ernst_(Schauspieler))

²⁸ <http://www.deutsche-lieder-online.de/im-grünewald-ist-holzauktion-ein-deutsches-lied-und-rheinlaender.html>

²⁹ <https://www.youtube.com/watch?v=dtsyUkZJFQc>

³⁰ Sellele osutavad mõnes variandis liituvad refräänid.

Pilkelaule linnas õmbluskoolis käinud või muidu saksikutest ja maapoisse põlgavatest tüdrukutest tekkis eri paikades ja need olid seotud erinevate prototüüpidega. Kuid selliseid laule ilmus ka trükistes ning need võisid seostuda konkreetsete isikutega hiljem („Virk ja kena neiu olen“, nr 6631; „Tütarlapsi palju ilmas“, nr 16532).

Kohaliku kirikulooga seotud lauludes saab kriitika osaliseks kirikuõpetajate rahaahnus. Laulus „Tarvastu pühavaimu poomine“ jutustatakse, kuidas kirikuõpetajad Jürmann jt Tarvastu kiriku Kristuse hõbedast kuju maha müüsid ja odava kujuga asendasid (lähemalt Lätt & Rüütel 1963). Laulu „Tere, Sakalamaa neiu“ sõnade autor oli Ado Reinvald. Tartu Tõntsu all mõeldi pastor Michael Jürmanni, kes oli Tarvastu pastoriks 1883–1923. Et varasem Nõo kogudus Tartumaal (1878–1883) oli vaene, kosis ta jõukama – Sakalamaa Viiru ehk tuli Tarvastu pastoriks. Sõnadele vastava tegevusega mänguna on seda kirjeldanud M. Tõnisson „Eestlaste laulikus“, samuti on see mängukirjeldusega ning märkusega sõnade autori kohta avaldatud väljaandes „Nalja-kannel ehk Laulurahe Baltlaste lilliaias“ (Sakalane 1883). Laulu on hiljem lauldud vahetantsuga ringmängu saateks (nr 225).

Viljandimaal olid populaarsed paljud mujalgi Eestis tuntud laulud sõdadest ja sõdurite saatusest. Raske ajateenistus kodust kaugel ning sunnitud osalus tsaari-Venemaa huve teenivais sõdades tekitasid mõistagi vastumeelsust, mis kajastus ka lauludes (Haber 1932:176). Sõja kaotanud Napoleon on lauludes pilkealne. 1812. aasta Napoleoni sõda meenutab pillilugu „Kuidas prantsus Moskvas käis“ (vt Rüütel 2021: CD II 38), samuti mitu hiljem trükiste kaudu levinud laulu, näiteks „Napoleon, vägev võidumees“ (nr 126) (Tõnisson 1893: 42–45). Laulu tõi esitajale Tallinnast vend, kes oli ka koorilaulja ja pillimees ning laulis laulule teist häält kaasa. Laulu eeskujuks on olnud ilmselt saksa „Dessauer march“.³³

„Minu ema, kes mind kiigutas“ – laul surevast sõdurist, kes laatsaretis lebades palub kirjutada oma vanematele ja pruudile – pärineb Vene-Türgi sõdade, võib-olla koguni Krimmi sõja ajast. Käesoleva kogumiku ühes teisendis (nr 124) esinev motiiv, milles sõdur saab teate pruudi surmast ning torkab seejärel enda mõõgaga surnuks, lähtub saksa sentimentaalsetest ballaadidest ning on liitunud hiljem. Laul on korduvalt trükitud ilmunud,³⁴ kuid alguse saanud ilmselt suulise pärimusena (lähemalt Rüütel 2017: 55). See oli väetee- nistusse astujate seas kasutusel veel 20. sajandi alguses.

„Noored mehed laulsid, kõik, kes sõjaväkke või komisjoni läksid, just eriti komisjoni mehed laulsid seda laulu.“ (Nr 124)

„Oh kroonu, sinu teenistus“ ja „Dvatsat let služilsa mina“ jutustavad samuti Vene-Türgi sõdadest ning olid populaarsed veel I maailmasõja ajal ja hiljemgi. Mõlemad on kirjandusliku taustaga. Esimene on rahvasuus lühenenud ja oluliselt muutunud. Kroonutruudust

³¹ Vrd Noorerahva Rõõmu-laulik 1906: 77–78; Neiude laulik 1906: 22–23 jm.

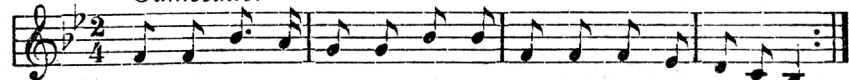
³² Vrd Laada laulik 1893: 52–55; vt ka Rüütel 2017: 38–39.

³³ <https://www.volksliederarchiv.de/liedergeschichten/dessauer-marsch/>

³⁴ Vt ka Täielik rahvalaulik 1934: 60–61.

68. Для російскаго солдата.

Скоро.
Заньвало.

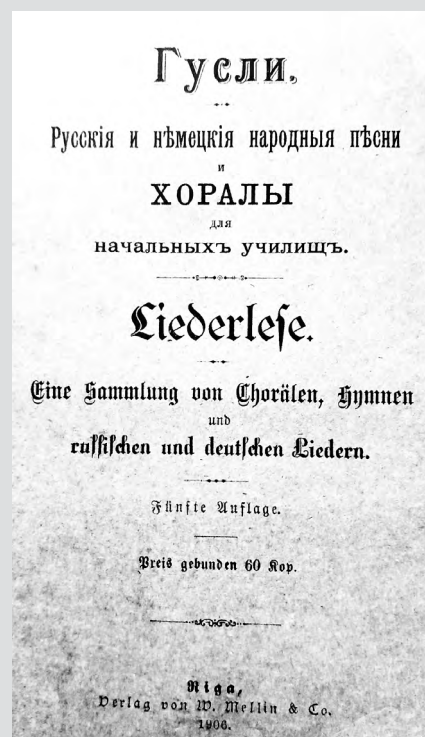

1. Для рос-сій-ска-го сол-да-та Пу-ли, бом-бы ни-че-го!
2. Съ ни-ми онъ за па-ни-бра-та, Все без-дѣл-ки для не-го!
3. За Ца-ря го-товъ, за вѣ-ру, Онъ съ-хо-той у-ме-реть.
4. И не слѣ-ду-еть ма-не-ру Брать пар-до-ну, видя смерть.
5. Можно-ль сдѣлать златомъ, лестью, Чтобъ Царю онъ из-мѣ-нилъ?
6. Нѣтъ! онъ, вѣ-дѣ-ся стре-мься за че-стью, До по-слѣд-нихъ бь-е-ся силъ!

Хоръ.

1. Для рос-сій-ска-го сол-да-та Пу-ли, бом-бы ни-че-го!
2. Съ ни-ми онъ за па-ни-бра-та, Все без-дѣл-ки для не-го!
3. За Ца-ря го-товъ, за вѣ-ру, Онъ съ-хо-той у-мереть.
4. И не слѣ-ду-еть ма-не-ру Брать пар-до-ну, видя смерть.
5. Можно-ль сдѣлать златомъ, лестью, Чтобъ Царю онъ из-мѣ-нилъ?
6. Нѣтъ! онъ, вѣ-дѣ-ся стре-мься за че-стью, До по-слѣд-нихъ бь-е-ся силъ!

Vene sõdurilaulu viis V. Mellini koolilaulikus „Гусли“

ülistavast kutsest võitlusse („Oh kroonu, sinu teenistus / on rahva rahu kinnitus“) on saanud kriitilise meelsusega sõdurilaul (lähemalt Rüütel 1977; sama Rüütel 2010: 483–486). Käesolevas kogumikus esindatud variant on katke. Seegi laul oli käibel veel I maailmasõja ajal.

Sääl oli suur maamõõtjate tor'n, üks oli läind sinna ülesse torni tippu ja säält laulis. Hõiskand sealt veel laulda: „Oh kroonu, sinu teenistus / on noore elu takistus.“ (Nr 125)

Teine, humoristlik eesti-vene segakeelne kuplee „Untervits“ („Dvatsat let služilsa mina“) levis laiemalt alles pärast sõda. Tekst koos viisiga ilmus seni teadaolevalt esmakordselt Tartus aastal 1900 J. M. Sommeri väljaandes „Naljakad laulud eesti meeskooridele. Teine suurendatud trükk“. 1901. aastal ilmus see üksiktrükkisena (Feichtner 1901). Esimene teade laulust ilmus aga juba 1883. aastal ajalehes Virulane, kus mainitakse, et see „kentsakas laul“ oli ühe heategeva kontserdi kavas.³⁵ Viisi autoriks on vähetuntud helilooja Franz Adam (Joannes Adamus) Feichtner (ka Veichtner; 1741–1822), teksti autor Edmund Kinkmann (hiljem Künkmaa, 1859–1938). Laul levis erinevate versioonidena ning seostus rahvaviisidega (lähemalt Rüütel 1977; sama Rüütel 2010: 480–502). Laulu Pärnumaa meloodia (vt I. Rüütel 2010: 488) põhineb ühel laialt levinud meloodiamallil, mis oli tuntud eestlastel, lätlastel, valgevenelastel ja venelastel, tõenäoliselt laiemaltki. Viisi esimene pool levis peaaegu muutusteta, teine pool aga varieerus mitmeti (vt nt Mellin 1894, 40: Для российского солдата; Tšurkin, 1949: 91; Vitolinš 1958: 218). Sama viisitüüp oli kasutusel ka Saaremaa meeste külalauludes (vt nt Rüütel 2015: 266). „Untervits“ oli humoristliku sisu ja vaimuka sõnaseadmise tõttu Eestis populaarne veel 20. sajandil. Jaan Põdra oli laulu õppinud kaasõpilastelt Olustvere kihelkonnakoolis ja laulis seda viisil nr 127, mis oli laiemalt levinud sõdurilauluga „Olin noor ja olin rumal, võtsin noorelt naise ma“ (vrd nr 79).

Laulu „Seal Jaanilinna vaksalis“ (algselt tuntud algusega „Varssavi linna vaksalis“) autoriks on peetud Mihkel Moksi Kolga-Jaani kihelkonnast ja laulu on seostatud ühe kohaliku noormehe armulooga.

...Vana Anni Mihkel, teenis Pohlamaal Ivangorodis ja oli armunud noh seal pohla neiusse. Väga kaunitar niukene ilus oln. Ja vandund truudust ja ikka teineteisele kõik. Aga näe, teenis aja ära ja akkas tulema. Ja ei ole ütlenud enne, kui jaamas nägi, et ära tuli. Jah. Ja siis tuli ära ja abiellus teisega, aga sellega tal ei olnud kuigi paljut õnne, kaklesid kui koer ja kass ja lahkusid enne surma veel ja. (Nr 14)

³⁵ Esimene jälg DIGARis: Wirulane : poliitika, kirjanduse, teaduse, põllu- ja käsitöö ajaleht, nr. 10, 8. märts 1883 <https://dea.digar.ee/?a=d&d=wirulane18830308.2.10.5>

Tegelikult on see ühe I maailmasõja aegse laulu variant, mida on lauldud erinevates trükistes ilmunud laulu „Kui õhtuehal taeva serval punapilvi näed“³⁶ viisil.

Ulatusliku, kahel muusikalisel stroofil põhineva meloodiaga kaasneb ka keerukas ja eesti rahvalauludes ebatavaline stroofistruktuur. Meloodia pärineb saksa rahvalikust repertuaarist. Josef Wimmeri seades on meloodia osad vahetatud: viis algab eesti versiooni lõpuosaga, järgneb algusosa.³⁷ Kuid meloodia oli ka juba sakslastel kasutusel eesti versiooni päraselt.³⁸ Meloodia autoriks on Otto von Brandesky, ilmunud 1877. a.³⁹

Samuti I maailmasõja sündmustest jutustav „Kaugel, kaugel vaenuväljal“ sai Eestis väga populaarseks lauldavana vene romansi „Stenka Razin“ viisil.⁴⁰ Sõnad on ilmunud 1914. aastal Perekonnalehes (nr 39). Teksti all on ka autori nimi: Elisabeth Einborn. See vene romansiviis seostus Eestis erinevate tekstidega ja varieerus mitmeti. Käesoleva kogumiku variant erineb originaalist oluliselt algustaktide poolest (nr 210).

Laulu „Oli kevade õhtu nii vaga“ (nr 91) sõnad on ilmunud 1916. aastal „Eesti sõjamehe laulikus“. Need oli sõjaväljalt saatnud avaldamiseks Jaan Teugjas (Tõugjas, snd 1894).⁴¹ Laul jutustab eesti sõdurite traagilisest saatusest Poolamaal. Laulu on hiljem seostatud Landesveeri sõjaga ning Poolamaa asemel viidud tegevus Lätimaale (nr 92). Meloodia on Eestis kõikjal sama, arvatavalt vene viis.⁴²

„Kord sõitsivad linna husaarid“ on ilmunud samas laulikus,⁴³ autoriks märgitud Joh. Üksi. Laul on tõlgitud vene keelest ning oli hiljem sama vene meloodiaga kasutusel ka Eesti Vabariigi kaitseväge rivilauluna (nr 80). Sõdurilauludes olid vene laulude eeskujud sagedased.⁴⁴ Landesveeri sõja laulu „Sõdurid, te noored vennakesed“ kompositsioon ja meloodia põhinevad vene sõdurilaulul „Солдатушки, браво ребятушки“ (Rozanov 1944: 75). Refraänina on kasutatud eespool käsitletud 1905. aasta mässulaulu.

Eesti Vabariigi ajateenistusest jutustavas laulus „Tahan teile laagrielust veidikene laulda“ (viisil „Läksin mina läbi külatäna“) kurdetakse, et ajateenistuses on ka mitmeid ebamugavusi.

³⁶ „Armastuse laulikus“ (1896: 11–13) on see avaldatud pealkirjaga „Lääne mere kaldal. Ranna rahva laul“. Ilmunud ka „Neiude laulikus“ 1906: 26–27 jm.

³⁷ [https://archive.org/details/78_linda-polka-lindenau-polka_six-fat-dutchmen-j-p-elsnick-harold-loeffelmacher_gbia0178642a/LINDA+POLKA+\(Lindenau+Polka\)+--+Six+Fat+Dutchmen.flac](https://archive.org/details/78_linda-polka-lindenau-polka_six-fat-dutchmen-j-p-elsnick-harold-loeffelmacher_gbia0178642a/LINDA+POLKA+(Lindenau+Polka)+--+Six+Fat+Dutchmen.flac)

³⁸ https://archive.org/details/78_lindenau-polka_original-bauernkapelle_gbia0111617a/LINDENAU+POLKA+--+Original+Bauernkapelle.flac

³⁹ <https://hofmeister.rhul.ac.uk>

⁴⁰ <https://www.wikidata.org/wiki/Q18543462>

⁴¹ Eesti sõjamehe laulik 1916: 13–14.

⁴² Viis: Владимир Сабинин (1885–1930) laulust „Гусары-усачи“ Vt: https://www.russian-records.com/details.php?image_id=25967

⁴³ Eesti sõjamehe laulik 1916: 33–34.

⁴⁴ Eestlased tsaariarmees. *Estonica*. Entsüklopeedia Eestist. http://www.estonica.org/et/Eestlased_tsaariarmees/

Vangilaulud on samuti enamasti venemõjulised. Moraliseeriva tooniga „Vangimaja ukse taga nutab emake“ oli lauldav ühel vene rahvaviisil⁴⁵ ja arvatavalt ka tõlgitud vene keelest. Ema võttis kunagi pojalt vastu varastatud sukanõela, mis viis ta edasiste vargusteni ja lõpuks vanglasse. Ilma riimideta tekst osutab tõlke suulisele algupärale. Süžee oli kasutusel ka proosajutustusena.⁴⁶

Vangilaulu „Nüüd kuldne päike kadunud“ on seostatud erinevate kohalike sündmustega. Ühe jutu järgi juhtunud lugu 1870. aastate paiku.

„Mees oli lõhkund Aruksaare kiriku kassa ära. Sis oli ta vangi pantud ja sis oli selle laulu seal vangis teind.“ (Nr 194)

Laulu teiseks prototüübiks olnud Imavere mõisavalitseja poeg, kes tahtnud mõisniku tütreaga abielluda.

Mõisnik ei ole jälle sellega nõus olnud. See olnud koolitud poiss, ülikooli aridusega olnud see valitseja poeg. Ja siis tal läind meeled, mõtted läind segamini ja näe [---] pani need küinend põlema, päeva aeg kohe. Sõit ratsaobusega küinte juure ja pand põlema need küinend ja, sis pandi, kohus oli ja Siberis mõisteti sunnitööle. Sedasi on jah, minu ema rääkis ja seda. (Nr 104)

Laul oli aga Eestis laialt tuntud ja ilmselt oli selle aluseks mingi trükitekst.

„Maantee ääres istun kurvalt, lõhun katki kivisid“ on üks tuntumaid vene sunnitööliste laule.⁴⁷ Laulu on levitanud nn bradjaagakoorid, kellest üks esines 1910. aastal ka Eestis. Selle on vene keelest tõlkinud A. Trilljärv (1910: 126–129). Populaarseks sai laul Eestis Benno Hanseni esituses grammofoniplaatide kaudu 20. sajandi alguskümnetel. Viis erines Trilljärve trükisest ja sai tuntuks seoses Benno Hanseni salvestustega „Siberi sunnitööliste laul“ ja „Sunnitööliste laul“.

„Kui vanast taeva tahtis“ on Eesti Vabariigi aegne kuplee (vt Kaasik 1927: 17–18). Juba tsaariaegne traditsioon esitada pidudel ja näitemängude vaheaegadel kupleesid arenes edasi vabariigi ajal. Kupleed olid lõbusad, tihti ühiskonnakriitilise sisuga nagu ka kõnealune. Kupleede kogumikke ilmus trükis.

Meremeeste temaatika oli Viljandimaal pigem juhuslik. See tuleb esile vanades ballaadides (nr 8), hiljem aga töid oma laule kaasa mandril kraave kaevamas või ehitustöödel käinud saarlased (nr 78) või siis saadi tekstid vanadest laulikutest (nr 20, vrd Brandt 1881).

⁴⁵ https://www.russian-records.com/details.php?image_id=24949

⁴⁶ Mäletan seda oma vanavanaemalt.

⁴⁷ https://www.russian-records.com/details.php?image_id=40886

Laulik Anna Randjärv. Foto: Otilie-Olga Kõiva (1970). ERA, Foto 9397

Kohalikud külalaulud

Muude piirkondade kohalike külalauludega võrreldes torkasid Viljandimaal silma mõned iseärasused. Näiteks olid siin lisaks humoristlikele lauludele populaarsed traagilise sisuga laulud mingist surmaga lõppenud õnnetusest või mõrvast. Üks tuntumaid on „Viljandi kreisis Võisikus“, milles räägitakse kohaliku noormehe mõrvast (vt Õunapuu 2011). Võisikus said traagilised lood alguse juba mõisa ajast.⁴⁸

Teine laul – „Viljandi juures Viiratsis teekäijaid vaatab tume rist“ (nr 13) räägib noore neiu õnnetust surmast. Ka vanasti juhtus teedel õnnetusi, antud juhul läks tõld kraavi. Kolmandas laulus on aga juttu traagilisest juhtumist, kuidas üks mees tahtnud läbi akna naist maha lasta, aga kogemata tapnud naise süles oleva lapse (RKM II 290, 269 (16)) jne. Tegemist on tõestisündinud looga, mis kajastus laialt ka ajakirjanduses.⁴⁹ Muude piirkondadega võrreldes suhteliselt haruldane oli ka kohalik tundelüürika. Tarvastu ümbruses olid tuntud Johannes Kala pikad armastuslaulud, milles ta elas luulevormis välja oma õnnetu armastusega seotud ahastust. Tema romaan oli samuti populaarseks jutuaineks, milles segunesid tõde ja liialdused.

Üks külapoiss, Johannes Kala oli väga sügavalt üle elanud pruudi truudusetust, kes, tõsi küll, vanemate käsul oli abiellunud teisega. Poiss oli mitu kuud elanud üksi omaette kuskil küünis, teised poisid viinud talle sinna süüa vahel. Õnnetu armastus andnud talle ainet mitmeks pikaks lauluks, mida ta algul polevat küll tahtnud teistele näidata, mis hiljem aga siiski ümbruskonna noorte seas levisid nii käsikirjas kui ka lauldavaina. Viisideks olid varem tuntud laulude meloodiad. Johannes Kala ise elavat praegu Kongutas. (RKM II 143, 418–419 – I. Rüütel < Liisa Sikut)

Üt's tüdruk ja poiss kurameerisive ja tahtsive üt'steist, aga vanema es lase paari minna. Neid laule oli üt's kuus tükki, üt's oli sada kuus salmi pikk. [Poi si nimi oli Johannes Kala, tüdruk oli Marie Tulf.] (RKM II 143, 479 – I. Rüütel < Ella Peterson).

Kui mujal oli kohalike laulude tegevuse keskmes tavaliselt küla ja külaühiskond, siis Viljandimaal laienes paikkondlik identiteet sageli vallale ning laulud haaravad teatud valla taluperemehi. Rikkale Mulgimaale omaselt on tähtsal kohal sotsiaalsed vastuolud – laulude tegelastena eristuvad jõukad taluperemehed, vaesed talunikud ja sulased. Lauludes kajastuvad nende-vahelised tülid, rahaga kinni makstud kohtuasjad jms. Lisaks äratasid tähelepanu tugeva jõuga talumehed, valla ninamehed, kaupmehed, riiakad kohtuskäijad, ka alkoholi probleemid jm.

Lauludest saame teada üht-teist kohalikust elust ja kommetest. Näiteks oli Holstre vallas levinud raha peale mängitav kaardimäng kon'n. Täiesti eriline on Holstre vargalaul (nr 199, 221), milles latusas vemmalvärsivormis jutustatakse kohalikust vargajõugust,

⁴⁸ <http://visitsouthestonia.com/voisiku-moisa-musteerium-morv-enesetapp-voi-onnetus/>

⁴⁹ Postimees, 17. jaanuar 1895; Olevik, 24. ja 31. jaanuar 1895 jm.

kes tegeles hobuste ja kariloomade, samuti mee ja vaha vargusega (RKM II 289, 211–216; nr 26). Nimed, keda laulus mainitakse, kuuluvad reaalsele inimestele ja laulul oli ilmselt tõsieluline alus. Mingi paikkonna külainimestest koosnevast vargajõugust pole teada ühegi muu Eesti piirkonna külalaule.

Meestelauludes olid populaarsed pillilugudest pärit meloodiad, eriti lõõtsalood (nt Tsingli laul, nr 245, 250 jm). Kuid leidis ka saartele iseloomulike kaheosalise taktimõõduga meesteviise, mis vastasid neljajalalistele trohheilistele värssidele ja mida Viljandi- maalgi lauldi vahel hoogsalt, rõhulisi taktiosi pikendades, aga ka jutustavalt, sõnarõhke säilitades. Need arendavad edasi regivärsiliste meestelaulude traditsiooni.

Enam kui saartel kohtab Viljandimaa meestelauludes kolmeosalist taktimõõtu rütmiga $\frac{3}{4}$ ♩ ♩ ♩ | ♩ ♩ ♩ |, millele annab lüürlise varjundi 3. taktiosa pikendus. Mõlemat rütmivarianti võib kohata erinevates laululiikides. Erinevalt saarte meesteviisidest on Viljandimaa kohalike meestelaulude viisid tihti refrääniga (nt nr 204, 205 jm).

Kuid külalauludki käisid ajaga kaasas. Näiteks laulu „Viljandist mööda teed“ (nr 231) meloodia põlvneb Ameerika traditsioonidest, selle autor on C. Erard. Eestis sai see esmalt tuntuks L. Pori tekstiga „Mulgimaal seal on hea elada“, mida lauldi eriti 1930. aastatel. Johannes Kala laulu „Veel mõtlen möödaläinud aegu“ (nr 209) meloodia pärineb laulust „Still ruht der See“ („Nüüd järv on vait“), mille autor on Heinrich Pfeil (1835–1899). Laul on levinud erinevate redaktsioonidena üle maailma.⁵⁰

Kohalikud laulud levisid peamiselt anonüümselt, kuid lähemas ümbruses teati ka autoreid. Üks Tuhalaane inimestest tehtud laulude autoreid oli näiteks August Soosaar (RKM, Mgn II 1838 a). Nii laulu tegelaste kui ka autorite kohta räägiti mitmesuguseid lugusid – nii tõepäraseid kui kujutletavaid.

„Jürmanni laulu tegi üks Juhanson. Künnud adra taga ja mõelnud neid sõnu.“

(RKM II 143, 119–120)

Meil konnimäng läks igavaks / ja tegime siis teo, / me Tuhalaande sõitsime / ja andsime seal peo... See laul on tehtud Eesti viimastel aastatel, vist 1938. a. Esimest korda kanti teda laval ette, pärast lauldi niisama. Selle laulu tegid kaks meest: Alfred Sillaots, kes elab Viljandis [...] ja keegi Sanderkopp, kes elab Tallinnas. Seda lauldi pidudes ja simmanites, kus aga inimesi koos ja viina võeti. Ma mäletan, Saksa ajal küll veel lauldi. See oli kohalikest inimestest ja nii huvitav. (RKM II 143, 171–172 – Ellen Liiv < Jaan ja Liisa Saks)

„Nüüd on meil varsti jõulud käes/ ja poissmehed purjus iga päe“. Sepa Valler (Valner) oli teinud selle laulu, kuidas ta rändas ja viina taga ajas. Ise oli pärast ära surnd viina. (RKM II 289, 57 (1) – Erna Tampere < Anna Randjärv)

Riidaja ümbruses olid populaarsed vemmalvärsid rikkast talumehest Singlist (või Tsinglist), mis levisid erinevate variantidena. Laul koosnes üksteisega lõdvalt seotud süzeeliinidest. Kord olid esiplaanil rikka Singli ja tema vaese venna Tooma suhted, kord tema tüli pererahvaga kehva toidu pärast, kord jälle lugu sellest, kuidas vend Toomas linast lastele saia töi ja Singli koer need ära söi, mille eest vaene loom oma eluga maksis.

Need inimesed elasid Riidaja Lahtrel. Singel oli suure talu peremees, Matt oli vaene vend. (RKM II 143, 119 – Ellen Liiv)

See oli Lahtre Singletest Jõgevestes. Sealpool see laul ka tehti. See oli päris simmani polka. Kui sai tantsitu, sai ühes lauletu ka ja pill röökis omasoodu. (RKM II 143, 225–226)

Kui ma Helves koolis käisin, laulsid seal poisid seda. Single poeg oli ise ka koolis, ta ei tahtnud küll. Need inimesed elasid Lahtre talus. (RKM II 143, 179–182)

Laulu teinud Singli sulane.

August Krimke oli ta nimi. Oli noor mees, 20aastane. Igal kevadel läks siit minema, ütles peremehele: „Head tervist, peremees, ma lähen ära.“ Ning värava päält: „Kas paned palka juure?“ Tellis ikka värava päält. No hää küll, peremees pani palka juure, siis [...] tuli jälle tagasi. See oli see Krimke August. Kolm aastat järgemööda oli tan talun poisiss ja igal kevadel oli temal üks äraminek. „Hääd tervist, peremees, nüüd ma lähen ära.“ Peremees tahtis nii tast lahti saada, ta tegi igasugust laule sääl ühte viisi. [...] Ikka tuli jälle tagasi. Lepiti ikka ära. Siis ta jäi haiges ja ... (RKM, Mgn II 784 d – Selma Lätt < Liisa Arus)

Viljandimaal tunti ka linakolkijana ringi rännanud Laulu-Mihkli laule, kelle tegevusraadius ja laulude sündmustik piirdus küll peamiselt Lõuna-Mulgimaaga (vt Rüütel 2017: 49–53). Tema laule on avaldatud ka trükis („Laulu-Mihkli Uus ja vana kannel. Õnsa Mihkli järeljäänud kirjadest tema sõbradele ja tuttavatele mälestuseks väljaantud“, 1903). Tun- tumad laulud olid „Linakolkija“ ja Samla Anu laul, aga raamatus oli ka saksa keelest tõl- gitud või mugandatud armastuslaule, nagu „Kord seisis üks sinisilm“ jm. Laulu-Mihklile omistati muidki laule, mis näitab tema laiemat tuntust. Nii on tema looduks peetud laule „Viljandi kreisis Võisikus“, „Jaagu-Matsi manifest“, vargajõugu laulu jm.

Levinud oli ka ümberkülalaulude kompositsioon, kus iseloomustatakse naljatoonis erinevaid talusid ja nende peremehi külas või vallas. Kolga-Jaanist on salvestatud siirde- vormiline küsimus-vastusevormiline omapärase asemantilise refrääniga variant (nr 7). Lähedasi refrääne kohtab Lõuna-Eesti regivärsilistes mängulauludes.

Nagu mujal, nii olid ka Viljandimaa kohalikes lauludes sagedased pilkealused tüdru- kud, olgu nad siis liiga uhked ja upsakad või vastupidi – liiga kerglased („Käime suure küla läbi“, nr 254 jm). Tüdrukute pärast löödi lahinguidki, mida kajastab näiteks omal ajal Tarvastu kihelkonnas laialt tuntud „Härma sõja laul“. Kui mujal peeti selliseid lahinguid tavaliselt kahe küla poiste vahel, siis siin räägitakse kahe valla poistest.

⁵⁰ Vt <https://www.stretta-music.com/en/heinrich-still-ruht-der-see-nr-1-op-10-nr-631472.html>;
<http://www.goethezeitportal.de/wissen/illustrationen/volkslied-motive/still-ruht-der-see.html>;
[https://www.cpd.org/wiki/index.php/Still_ruht_der_See_\(Heinrich_Pfeil\)_jm](https://www.cpd.org/wiki/index.php/Still_ruht_der_See_(Heinrich_Pfeil)_jm).

Härma talu perenaine Salme Härmas ja Härma talu laut, mille juures kunagi peetud „Härma sõda“. Foto: Ingrid Rüütel 1970. ERA, Foto 9409

Härma sõda olnud samal aastal, kui taevas oli sabaga täht („...talvel taevas punetas“). Sinna on umbes 90 aastat tagasi. Tema teise seletuse järgi juhtunud lugu aga palju varem – tema olnud u 25aastane, kui see mees oli 70aastane, kes oli sellesse loosse segatud. Holstrest olnud kõigest seitse meest, nad olid metsa all peidus ja pildusid sealt kividega. Tarvastust oli palju rohkem – ratsahobusega oli käsku antud ja poisid küla pealt kokku korjatud, aga nad olid nii rumalad, et läksid kuni metsani ja said kivirahe kaela. Härma talus olnud kaks põlve järjest kaheksa tütar ja üheksas poeg. Nende tüdrukute pärast see sõda siis oligi. (RKM II 273, 387–388)

Kohalikes lauludes kajastus sageli ka kosjateema, näiteks laulus „Holstres lustireisu tegin“ (nr 228). Laulus „Resti talu tütar Minna“ (nr 103) kirjeldatakse naljatoonis, mida mehelesaamist ihkavale neiule kaasavaraks lubatakse. Laulu variant (algusreaga „Veski talu tütar Minna“) on ka ühel 1930. aastate grammofoniplaadil, kus seda laulab Aleksander Arder⁵¹ („Ur-ra-urra polka“, sõnad Paul Kuusik, seade Paul Tammeveski, Bellacord Electro, 1933).

Kosjateemaliste laulude levikus kadus tihti side konkreetsete tegelastega ja neist said üldisemad meestelaulud. Eeskuju on saadud ka Saaremaa kosjalauludest: *Sõitsin Karja kihelkonda, / ligi Hiiu mereranda* (nr 110) ja *Sõitsin Paistu kihelkonda, / kaugel kuulsas Aidu valda* (nr 237). Samuti ulatus siia Audru kirjamehe Martin Sohbergi kosjalaul („Kuulge, vennad, mis mina räägin“, nr 40). Lugu sellest, kuidas vanatüdrukud kaardimoori abil endale peigmehe leidsid (nr 116) levis Eestis erinevate variantidena ning oli populaarne trükiste ning heliplaatide vahendusel veel 1930. aastatel.⁵²

Kohalike laulude laulmise ja ka loomise komme püsis kaua. Ernst Aab tegi paar laulu viimase sõja ajal, Juhan Käsper aga veel pärast sõdagi.

Ma [J. Käsper] tegin sanatooriumi kohta laulu. Olen seda ise laulnud väiksemates seltskondades. [---] Ah et kuidas ma laule teen? Sügisõhtatel, kui kõik on vait ja teised magavad, ja andmeid on, siis hakkam midagi paberile panema. (RKM II 143, 171–185)

Kohalikud laulud toimusid omamoodi meediana, neis peegeldus tollane külaelu, avaldusid sotsiaalsed suhted ja isiklikud vahekorrad, kõik, mis vajas väljaelamist ja selgeks klaarimist, pandi laulu sisse. Laululoojad olid enamjaolt mehed ja see oli eeskätt meeste maailm, mis neis lauludes vastu kajas. Naised elasid end välja sentimentaalsetes lauludes ja ballaadides, samuti ringmängudes, kus naiselik temaatika oli olulisel kohal. Siiski polnud meestelaulude laulmine tabu. Vanemad naised võisid laulda roppegi laule (vrd Oras 2017). Kõik, ka noored naised, laulsid meelsasti aga sõdurilaule, vangilaule ja muud meeste eluga seotud lüürikat.

⁵¹ Aleksander Arder (1894–1966), ooperi- ja kontsertlaulja ning pedagoog. Laul ilmus ka „Täielikus rahvalaulikus“ (1934: 248–249).

⁵² J. Elken avaldas teksti koos viisiga 1905. aastal oma laulikus „Ringmängud nootidega“, lk 31–32. Vt ka „Täielik rahvalaulik“ 1934: 260–261.